

Univerzita Karlova, Filozofická fakulta

Ger – Nor

Kvinner i norrøn litteratur

Školní rok 2006/07

Vedoucí diplomové práce: Doc. PhDr. Helena Kadečková, CSc.

Štěpán Rudolf

Innhold:

I Innføring.....	4
II Historisk bakgrunn	
- Folkevandringstiden.....	4
- Sagatiden.....	7
III Kilder	
- Fra det tyskspråklige området.....	8
- Islandske kilder.....	9

Laxdøla

1. Kvinnelig hovedhelt.....	14
2. Kongelig blod.....	15
3. Polygami.....	17
4. Ekteskap.....	19
5. Troskapsbrudd.....	22
6. Sjalousi og krenket ære.....	25
7. Kjartans misnøye.....	30
8. "Hetzerin".....	31
9. Sorg.....	38
10. Sterke kvinner.....	40
11. Forholdet til barn.....	42

Gisle-saga

12. Tordis i Norge... ..	45
13. Kvinnelig tale.....	48
14. Auds hevn.....	50
15. Skaldedikt.....	52
16. Valget til Gudrun og Tordis.....	55
17. Krigerske kvinner.....	58

18. Troen på skjebnen.....	60
Konklusjon.....	61
Resumé.....	64
Bibliografi.....	68

I Innføring

I dette arbeidet vil vi undersøke kvinnelige helter i *Laxdøla* og *Gislesaga*. Disse sagaene oppstod i kontakt med eldre heltelitteratur. Oppgaven søker å besvare hvordan kvinner skildres i heltediktningen og på hvilken måte sagaenes forfattere bruker og utvider dette stoffet. Vi skal se nærmere på heltediktningens heltinner – Brynhild og Gudrun – og sammenlikne dem med deres etterfølgere i islendingesagaene. Med dette som utgangspunkt skal vi forsøke å avdekke forholdet mellom historiske personer og litterære helter, sjangerbetingete forskjeller mellom dikt og saga, kvinnelige egenskaper, kvinnens funksjon i litteraturen og på hvilken måte den forankres i islandsk virkelighet.

II Historisk bakgrunn

Hver generasjon har sine helter. Det er personene som utmerker seg som blir kjent og omtalt. Heltens personlige egenskaper gjenspeiler seg i samfunnets tilstand, tidens verdier og etikk. Berømmelsens varighet avhenger av midler og omstendigheter som står til disposisjon. Germanske heroiske sanger stammer fra en ulitterær periode som klarte seg uten noen historieskriving, kun med grunnytringene i form av fortellinger og sanger. Heltediktningen om Nivlungene er et samlebegrep for en felles germansk tradisjon som går over en stor tidsperiode. I begynnelsen ble disse historiene basert på utsagn fra de som var vitne til handlingen. De ble overlevert i muntlig form og omformet gjennom tolkning og gjenfortelling av etterfølgende generasjoner.

a) Folkevandringstiden

Helte diktene i *Den eldre Edda* og prosaiske versjoner og gjenfortellinger av heltestoffet i fornaldersagaene går i større eller mindre grad tilbake til den germanske heltetiden - folkevandringstiden. Et fellestrekk ved heltediktningen er dens tendens til å kople sammen usammenhengende episoder i større sagnkretser. Fortellingene om folkevandringstiden ble

blandet sammen i løpet av en svært lang muntlig overlevering og dannet ulike sykluser som ofte er vanskelig å skille fra hverandre. Den mest kjente og populære er syklusen om Nivlungene. Nivlungestoffet består av flere fortellingskikt: Volsungenes historie, burgunderundergangen og Atle og Jormunreks død. De stammer ikke fra det samme området, og historisk sett har de lite til felles.

Fra latinsk og germansk historieskriving kjenner man hunerkongen Attila (Atle), burgunderkongen Gundicarus (Gunnar) og goterkongen Thoderik (Didrik) som også dukker opp i heltediktningen. Det bekrefter at historiske personer ligger til grunn for heltediktningens helter. Noen bemerkninger finner vi også om kvinner:

Jordanes nevner i sin gotehistorie, skrevet midt på 500-tallet, at hunerkongen Jormunrekk ble såret på grunn av et angrep hvor to brødre (Amnius og Sarus) prøvde å hevne døden til søsteren deres Sunnhilde. Jormunrek lot ville hester trampe over Sunnhilde, kona til en underlegen høvding, som svek ham. Klaus von See beskriver den historiske støtten: ”Aus den politischen Verhältnissen der Völkerwanderungszeit ist der Vorgang gut verständlich: durch den Einfall der Hunen ermutigt (375), versuchte eine der unterworfenen Völkerschaften, sich der ostgotischen Oberherrschaft zu entledigen, und diesen Empörungsversuch rächte Ermanarich an der Frau eines ihren Fürsten.“¹ For oss er det interessant hvordan denne ”godt forståelige” historien utviklet seg. I Eddadiktet *Hamdesmål* får vi den i en annen variant: Sunnhilde er her datteren til heltediktningens Sigurd Fåvnesbane og Gudrun Gjokedatter og kona til Jormunrekk selv. Straffen til Sunnhilde blir forklart med en beskyldning om utroskap. Gudrun sender deretter sine barn, Hamde og Sørle, for å hevne søsteren deres. En historisk troverdig fortelling ble altså omdiktet, tatt ut fra sin historiske kontekst og innarbeidet i en sagnkrets.

Jordanes nevner videre at ifølge Priskos dør hunerkongen Atle (453) i løpet av bryllupsnatta med en germansk kvinne Ildico. Senere historikere Marcellinus og Saxo påstår til og med at hun hadde drept ham. Navnet

¹ Klaus von See, 1981, s. 61.

Ildico blir identifisert med Kriemhild, kjent fra tysk diktning. I norrøne kilder spiller Kriemhilds rolle Gudrun. Vi finner igjen historien om Atles død i senga i *Atlekvadet* og *Atlemål*, hvor Gudrun hevner brødrene sine. Det kommer tydelig frem at kvinnelige personer har spilt en økende rolle i historieskrivningen såvel som med å bidra til å motivere handlingen.

Diktningen om kongene fra folkevandringstiden kunne nok i sin opprinnelige form fremstå som en slags historieoverlevering. De voldsomme forandringene som fant sted under folkevandringstiden i store deler av Europa vekket et behov for forklaring og tydning av de nyskaffede ordningene. Den romerske historikeren Tacitus nevner en slik bruk av gamle sanger hos germanske stammer i *Germania*.² Men den muntlige historieoverleveringen kunne neppe bli gjenfortalt i noen komplisert og omfattende form og ble forenklet, forkortet og omdiktet til en skildring av personlige konflikter. Hele folkegrupper ble personifisert gjennom heltediktningens helter. Kravet om historisk troverdighet ble etter hvert forminsket under overleveringsprosessen. Dette førte til at historiske personer ble til rent litterære helter. De ble omtalt på nytt, uten noen nærmere forbindelse til de virkelige forbildene. Det historiske og maktpolitiske ble skjult og erstattet med menneskelige konflikter. Man kan lese diktningen om Nivlungene som en slik historieforklaring i poetisk form, hvor de viktige og nokså overraskende drapene på store historiske personer ble motivert og forklart ved hjelp av introduseringen av kvinnelige helter.

Folkevandringstiden ble den største heltetiden, og den sentrale kilden som de fleste germanske heltene kommer fra. De følgende århundrene overleverte heltediktningen om de samme personene. Det ble reflektert over dem på en annen måte og dette forandret dem. Det er blitt betegnende å omtale disse heltene fra folkevandringstiden som en annen slags mennesker som levde i den ubestemt svevende "heltetiden" og deres handlinger som noe enestående som ikke kunne gjentas:

² "Starobylými písňemi, které jsou jejich jediným prostředkem, jak si připomenout minulost, oslavují Germáni boha Tuistona, zrozeného ze země." Tacitus, s. 332.

”Fullrætt er um þetta, / ferr engi svá síðan / brúðr í brynju / brædra at hefna” (*Atlekvadet*, 43).

Heltediktningens kvinner stod dermed som faste forbilder for germanske etterfølgere og nødvendigvis også for litterære verk om dem.

b) Sagatiden

Den andre heltetiden som stoffet for dette arbeidet stammer fra, er utelukkende nordisk og omfatter vikingetiden, nærmere bestemt landnåmstiden på Island. Handlingen i islendingesagaene utspiller seg i den såkalte ”söguöld”, perioden fra 870 frem til 1000-tallet. Islendingesagaene er rundt 30 verk basert på handlingene til de første generasjonene som tok land på Island. Fortellinger om deres liv ble gjenfortalt i muntlig tradisjon og nedskrevet, akkurat som heltediktene fra folkevandringstiden, de fleste på 1200-tallet. Selv om det ligger mer enn to århundrer mellom handlingen og nedskrivningen av islendingesagaene, er deres topografiske og historiske nøyaktighet forbausende. Mens man i diktningen om folkevandringstiden finner personer som levde i forskjellige århundrer og i fjerne deler av Europa, blir det i islendingesagaene gjerne gitt lokale beskrivelser av for eksempel forskjellige veier gjennom en bestemt dal, skiftende vær og liknende.

Islendingesagaene stiller krav om å bli forstått som historieskriving. Men islendingene følte ikke noe behov for å skille mellom historisk sannhet og diktningen i dem.³ Før sagaene ble nedskrevet hadde de blitt overlevert og formet i et samfunn som hadde tilgang både til verk om sin tidlige historie og til den rike germanske muntlige tradisjonen. Sagaens kvinner kunne altså i løpet av overleveringen bli forandret og utviklet eller rett og slett oppdiktet etter kjente litterære forbilder.

³ Sf. Steblin-Kamenskij, s. 20-48.

III Kilder

a) Fra det tyskspråklige området

Nivlungestoffet kommer fra et sørgermansk område hvor det, etter en lang utvikling, ble skrevet ned tidlig på 1200-tallet i *Nibelungenlied*. Det dreier seg om en høvisk omarbeidelse av den gamle historien fra folkevandringstiden. Verket ble overlevert i flere håndskrifter i bundet form med enderim og rundt 2 400 strofer.

Nibelungenlied er en moderne tittel, håndskriftene selv var oftest uten tittel, eller betegnet som *buoch Kriemhild*. Det peker på den sentrale rollen som Kriemhild⁴ spiller i handlingen og bevitner en økt interesse for kvinnehelter som er betegnende for høymiddelalderen generelt. Handlingens høydepunkter er motiverte gjennom kvinnenens følelser. Siegfrieds død gjennom Brynhilds ærgjerrighet og sjalusi og Atles hevn gjennom Kriemhilds kjærlighet til Sigurd som ble forvandlet til hat mot morderne etter drapet. Kriemhild er til stede gjennom hele verket. Hun forvandler seg fra en sky jomfru i begynnelsen til en ubetinget elskende kone og etter Sigurds død endelig til en ubarmhjertig hevnerinne. I hennes skildring smelter høviske trekk sammen med et uslukkelig behov for hevn som til slutt tar overhånd når Kriemhild lar brødrene sine drepe og selv slår Hagen i hjel.

Brynhild blir skildret som en maskulin helt. Hun hersker over sitt land ved hjelp av sine overnaturlige krefter. Når Gunnar frir til henne, opplever han at hun rett og slett er sterkere enn han, og han kan kun gifte seg med henne takket være Sigurds hjelp. Mens det i den norrøne litteraturen vanligvis er verdsatt at kvinner oppfører seg som menn, er Brynhilds skildring i *Nibelungenlied* fullstendig negativ. Flere ganger blir hun betegnet som "des üblen Teufels Braut" og det finnes ingen tvil om at hun bringer forbannelse med seg. Etter å ha forårsaket Sigurds død forsvinner hun fra verket.

⁴ Kriemhild står for Gudrun i *Nibelungenlied*. Andre navn forener vi med de norske: Siegfried = Sigurd, Gunther = Gunnar, Brünhild = Brynhild, Etzel = Atle.

Vi mangler kilder fra tidligere utviklingsstadier i det tyskspråklige området, og det er vanskelig å gjette i hvilken form dette stoffet kunne bli overført til Norden. *Didriks saga av Bern* ble skrevet ned midt på 1200-tallet, trolig i Bergen, etter en fortelling fra det lavtyske området som kom til Norge sammen med hanseatiske kjøpmenn. Selv om denne kilden ble skrevet ned i det norrøne miljøet og under direkte tysk påvirkning, gir den oss ikke noe bindeledd og skiller seg vesentlig både fra de islandske kildene og fra den tyske *Nibelungenlied*.

b) Islandske kilder

De islandske verkene som handler om det felles germanske stoffet kan vi betegne sammenfattende som diktning om fjern fortid - "forn öld". I denne gruppen regnes både helteediktene fra *Den eldre Edda*, *Volsunga-saga* og *Snorres Edda*. Mens handlingen i *Volsunga-saga* og *Snorres Edda* blir fortalt som en enhet av individuelle forfattere, så framstiller diktene i *Den eldre Edda* et utvalg dikterverk fra ulike tider, både de fellesgermanske fortellingene i gamle nordiske skikkelser og utvidelser og nydannelser på norrøn, oftest nettopp islandsk grunn.

Typisk for alle disse kildene er den flytende grensen mellom myte og virkelighet. Historiske personer skiller seg ikke særlig fra mytologiske vesener, og det mystisk-overnaturlige og eventyrlige preger handlingen. Uansett om stoffet var forblitt i det tyskspråklige området eller om det var blitt brakt til Norden, forsvant sannhetsverdien og diktningen har tap betydning for historieskrivingen. Likevel følte de som utvekslet og hørte diktene sannsynligvis ikke noen entydig forskjell mellom historien og mytene og heltene fra diktningen var reelle i deres forestillingsverden.

De kvinnelige heltene i nivalungesagnkretsen, Brynhild og Gudrun, blir skildret på forskjellige måter. De forandrer seg i enkelte versjoner, slik synet på dem varierer. Dette har sammenheng med utviklingen av helteediktningens personer. De kvinnelige heltene ble på Island omarbeidet på nytt i en rekke yngre dikt. I disse diktene blir handlingen gjenfortalt fra

en annen synsvinkel og problematisert. Slike forandringer gjenspeiler både utviklingen i litterær smak og gjenvurdering av gamle etiske verdier. Det at Brynhild og Gudrun er i stadig utvikling, viser at disse personene stod i sentrum for interessen og var omdiskutert.

I nyere dikt ser vi det som blir betegnet innenfor forskningen som det "kvinnelige synet". Brynhild og Gudrun representerer nemlig både den heroiske etikken og dens andre side – ofre som lider på grunn av den. Heltinnene opptrer dermed i ulike, delvis motstridende roller som blir forbundet i en helhet og danner et nøste av fortellinger og refleksjoner. De kan bli gjenfortalt kort og forståelig i en slags "heltediktningsharmoni", forutsatt at man unngår lite sammenfallende versjoner. Ved en nærmere studie blir det nødvendig å skille mellom dem. Det er ikke et felles trekk for verkene som behandler niwlungestoffet, men et særtrekk for den islandske grenen at de kvinnelige heltene er såpass gjennomarbeidet.⁵ Derfor har vi valgt å se nærmere på deres islandske etterkommere, kvinnelige helter i islendingesagaene.

Volsunga-saga – er en fornaldersaga skrevet av en ukjent islending etter eddadikt. Der er et kompilasjonsverk uten noe spesiell verdi skrevet ned på 1200-tallet. Sagaens betydning består framfor alt i det at man kan fullføre de tapte eller ufullstendige eddadiktene etter den.

Snorres Edda – Snorre skrev sin håndbok i skaldskap rundt 1220. Han siterer i den både diktene fra *Den eldre Edda* og skaldediktene. For å forklare det vanskelige skaldespråket, gjenforteller han mytologiske fortellinger og heltedikt som folk sannsynligvis holdt på å glemme i hans tid.

Den eldre Edda – er kanskje den mest verdifulle boken fra islandsk middelalder. Den har blitt overlevert i håndskriftet kjent som Codex Regius. Dette håndskriftet ble skrevet i andre delen av 1200-tallet etter eldre forbilder. Biskop Brynjolf Sveinsson oppdaget håndskriftet på 1600-

⁵ „Man hat sich im Isländischen mit Gudrun und Brynhild noch weiter beschäftigt, als dieser Prozess im Südgermanischen abgeschlossen war.“(253) Sprenger, 1988.

tallet og sendte det som gave til den danske kongen til København i 1662. Der ble håndskriftet ordnet i det kongelige biblioteket og betegnet tilsvarende - Codex Regius. I dag oppbevares håndskriftet i "Árni Magnússon Instituttet" på Island.

Samlingen blir delt i gude- og heltedikt, selv om det ikke alltid finnes noen entydig grense mellom dem. I sentrum av vår interesse står de følgende heltediktene: *Sigrdrivumål*, *Brot av Sigurdkvadet*, *Det første Gudrundiktet*, *Det andre Gudrundiktet*, *Det tredje Gudrundiktet*, *Det korte Sigurdkvadet*, *Brynhilds helferd*, *Atlekvadet*, *Atlemål*, *Gudruns egging* og *Hamdesmål*.

Sigrdrivumål er det eneste diktet i *Edda* som skildrer møtet mellom Sigurd og Sigrdriva / Brynhild, før Gunnar frir til henne. I *Nibelungenlied* kjenner de ikke hverandre, ifølge *Volsunga-saga*, hvor Sigrdriva identifiseres med Brynhild, sverger de derimot troskap til hverandre. Diktet i *Edda* er ikke fullstendig, og Sigdrivas identitet blir kanskje av den grunn noe gåtefull.

Brot av Sigurdkvadet er det neste diktet som fortsetter etter noen tapte sider i Codex Regius. Bruddstykket begynner sannsynligvis etter Brynhilds hetsetaler mot Sigurd. Gjukesønnene planlegger og fullfører drapet på ham. Brynhilds motsetningsfulle skildring dominerer diktet. Tapt kjærlighet blir hevnet, men på ingen måte glemt. Hun både jubler og gråter over Sigurds død. Sammenliknet med *Nibelungenlied* virker Brynhild som en mer kompleks person, spaltet og plaget av sine følelser både før og etter Sigurds død.

Det første Gudrundiktet skildrer Gudruns sorg etter Sigurds død. I diktet opptrer flere kvinner med liknende skjebner. De lider og vurderer handlingen etter det. Sorg og klage er det eneste som blir igjen etter krig og heltedød.

Det korte Sigurdkvadet skildrer hovedsakelig Brynhilds ulykkelige kjærlighet og sjalusi. Før hun begår selvmord, forsikrer også Brynhild om at hun bare har opplevd sorg i livet, siden det var menn som bestemte over hennes liv.

Brynhilds helferd er et yngre dikt som forsvarer Brynhild og skildrer henne som et offer for maktpolitiske avgjørelser.

Det andre Gudrundiktet er et annet dikt som skildrer Gudruns sorgfylte liv. I en samtale med Didrik forklarer Gudrun Sigurds død som en følge av hans altfor fort voksende makt som har blitt uutholdelig for hennes brødre. Brynhilds kjærlighet spiller derimot i dette diktet ingen rolle.

Både *Atlekvadet* og *Atlemål* behandler begge to undergangen av Gjukesønnene hos Atle. I begge diktene blir Gudrun skildret som en grusom hevner. I *Atlekvadet* finnes det ingen jammer og kvie på grunn av de døde brødrene, bare hevn. I *Atlemål* stiller Gudrun seg bevæpnet på brødrenes side. Etter en blodig kamp lar Atle både Högni og Gunnar henrette. Gudrun hevner dem deretter kaldblodig og grusomt og forbarmer seg ikke engang over barna sine.

Gudruns egging og *Hamdesmål* utvider motivet av det selvødeleggende hevnbegjæret som betegner Gudrun.

Laxdøla saga har vi valgt for dette arbeidet fra to grunner. For det første viser den en meget kunstferdig omarbeidelse av heldediktnings stoff, slik at vi kan se hvordan Gudrun Osvisdatter blir tegnet etter Brynhild. For det andre spiller kvinner i denne sagaen i det hele tatt en langt større rolle enn det som er vanlig i islendingesagaene. I forskningen blir det påpeket at *Laxdøla* synes å være skrevet fra en annerledes synsvinkel og noen forskere har derfor foreslått at den kanskje ble skrevet av en kvinne.⁶ *Laxdøla* ble skrevet på 1200-tallet.

Gisle-saga er en annen islendingesaga skrevet i nært forhold til heldediktningen. Hele sagaens intrige tilsvarende diktningen om Gudrun fra eddadiktene. Sagaen omarbeider og videreutvikler heldediktnings fortelling og byr oss et interessant stoff til undersøkelse av litterære forbilder og deres utvikling. Sagaen ble skrevet på 1200-tallet og finnes overlevert i to fullstendige versjoner én lang og én kort.

⁶Sf. L. Aurbachs artikkel „Female Experience and Authorial Intention in Laksdœla saga.“

Boken om islendingene og *Landnámabok* er ganske enestående kilder som går tilbake til den samme tiden - landnámet av Island. De gir opplysninger om sagaens helter, dvs. folk som tok land på Island. Begge to blir forbundet med Are Frode (1068-1148). Are skrev *Boken om islendingene* en gang tidlig på 1100-tallet. Boken omhandler hele Islands historie til Ares tid og hjalp uten tvil til å skape folkets bevissthet om dets fortid. *Landnámabok* er et kollektivverk, en geografisk ordnet kilde om Islands første beboere og deres familier. Genealogier i boken er meget omfattende og fortsetter helt til 1000-tallet. Begge verkene ble vurdert som pålitelige kilder og brukt av sagafortellere.⁷ Are er født 200 år etter landnámet og verkene hans baserer seg på den samme muntlige tradisjonen som sagaene stammer fra. Vi ser klart på hvilken måte historieskrivingen var avhengig av det muntlig traderte i *Prologus* til *Boken om islendingene*. Der oppfordrer Are å rette opplysninger dersom man kjenner historien bedre: ”En hvatki es missagt es í frœðum þessum, þá es skylt at hafa þat heldr, es sannara reynisk.”⁸

Laxdøla:

For *Laxdøla* er begrepet ættesaga passende. Handlingen omfatter mange generasjoner helt fra landnámet av Unn den dyptenkte fra omkring 890 til ut på 1000-tallet. Det finnes flere kvinnelige helter som fortjener vår oppmerksomhet men vi har valgt å framstille først og fremst hovedpersonen Gudrun Osvivsdatter. Vår interesse gjelder framfor alt hennes tredje ekteskap med Bolle og ulykkelige kjærlighet til Bolles fosterbror Kjartan. Forholdet mellom Kjartan og Bolle og deres rivalitet som stammer fra trekantsforholdet er i tillegg til skildringen av Gudrun sagaens hovedtema.

⁷ Historikere i dag er veldig forsiktige, når de vurderer bøkens historiske verdi: « På den ene siden var islendingene et ungt folk og øyas historie oversiktlig og relativt kort da Are og de andre begynte å skrive. På den andre siden kunne bestemte oppfatninger av landnámet og av gamle eiendomsforhold ha betydning senere for de islandske høvdingsektene, som rivaliserte innbyrdes på 1100- og 1200-tallet. Dette kan ha resultert i rent oppspinn og andre forvanskninger.» Krag, s. 45.

⁸ *Boken om islendingene*, s.4.

Vi skal se nærmere på det hvordan sagaforfatteren omdikter nivlungehistorien, på hvordan han løser svake og usammenhengende sted i eddadiktene og på hvilken måte han bearbeider kvinnelige motiver, setter dem i det islandske miljøet og bruker dem i teksten.

1. Kvinnelig hovedhelt

I sagaens midtpunkt står altså en kvinne, Gudrun Osvivsdatter. Selv om det ikke er uvanlig å oppkalle islendingesagaene etter hovedhelten, er ingen av dem nevnt etter en kvinne. Skulle noen bli oppkalt etter en kvinne, måtte det være nettopp *Laxdøla*.⁹ Ikke bare fordi mennene byttes ut, mens Gudrun Osvivsdatter forblir, men først og fremst fordi hun – som et stort unntak innenfor sjangeren - bestandig er i sentrum av fortellerens interesse. Hun bærer fram handlingen og skildringen av hennes psykologi overskygger alle andres. *Laxdølas* forfatter lar Gudrun Osvivsdatter spille den samme binderollen i rammen av sagaen som Gudrun Gjusedatter har i nivlungesagnkretsen, hvor hun forbinder de enkelte fasene i diktningen. I denne parallellen vises én av de grunnleggende forskjellene mellom eddadikt og *Laxdøla*. Mens ekteskapene med Sigurd, Atle og Jonaker i *Edda* er åpenbart et diktet og kunstig bindeledd,¹⁰ så jobber sagaforfatteren med historiske kilder og står med begge føttene i den islandske virkeligheten. Ekteskapene til Gudrun Osvivsdatter står i *Landnámabok*¹¹ og er derfor historisk troverdige.

Når det gjelder binderollen i verket, likner Gudrun Osvivsdatter på Gudrun Gjusedatter. Andre steder ble hun etterliknet heltediktningens Brynhild. En sammenlikning av den historiske Gudrun Osvivsdatter med sagaens heltinne viser at historisk nøyaktighet i vår betydning ikke spilte noen avgjørende rolle for sagaforfatteren. Rolf Heller sammenfatter forskningens resultater angående sagaens historiske verdi på følgende måte: "Historisch sind die Ehe Bollis mit Gudrun und der Tod Gudruns

⁹ For eksempel Vera Henriksen skriver i *Sagakvinner om Laxdøla* i kapitlet "Gudrunarsagaen".

¹⁰ Først i et yngre eddadikt *Gudruns egging* er helhet lukket og Gudrun klager på hele sitt liv med alle mennene.

¹¹ *Landnámabok*, s. 142.

durch Gudruns Brüder.”¹² Dette historiske grunnlaget finner vi i *Landnámabok*.¹³ Derimot er sagaens avgjørende punkter: samtalen før Kjartans reise til Norge, Kjartans forhold med kongens søster Ingibjörg i Trondheim og Kjartans død gjennom Bolles hånd ikke troverdige. Forfatteren bruker altså bare noen historiske støtter for å dikte videre om heldediktingens trekantforhold – Sigurd, Brynhild, Gunnar – i sagaverdenen.

2. Kongelig blod

Sigurd i heldediktingen overgår alle andre menn i hvert henseende. I *Laxdøla* bruker forfatteren blant annet to kvinnelige kongelige personer for å framheve Kjartan og skaffe ham en tilsvarende stilling.

Heltene i eddadiktene stammer fra kongefamilier og beveger seg i et kongelig miljø. På Island fantes det ingen stilling som ville tilsvare kongelig makt. Kvinnelige helter i islendingesagaene har forskjellige status som kan strekke seg fra en slaverinne til en ansett kone av en mektig bonde, men ikke mer.¹⁴ I *Laxdøla* finnes det likevel en kvinne som bor på Island og stammer fra en kongefamilie. Kjartans kongelige blod er nemlig forklart i historien om Myrkjartans datter Melkorka. Sagaens helt Hoskuld kjøper Melkorka av en russisk kjøpmann i Sverige som en målløs trellekvinne. Senere viser det seg at hun verken er døv eller målløs og til og med avsløres hun som datteren til den irske kongen Myrkjartan. Melkorka påstår at hun ble bortført som krigsfange, da hun var 15 år gammel. Det er et kjent trekk ved islendingesagaene at fortellerne mister mål under skildringen av utenlandsreiser slik at eventyrlige motiver dukkes opp ved siden av den realistiske skildringsmåten av islandske forhold. Men selv om historien om Melkorka virker temmelig eventyrlig, er det ikke bare

¹² Heller, s. 23.

¹³ *Landnámabok*, s.123.

¹⁴ Arkeologiske funn fra Skandinavia viser at på kontinentet levde enormt rike og mektige kvinner. Konsentrasjonen av makt og rikdom beviser Oseberg skipet (Oslofjord) eller et annet funn fra Haithabu (Schleswig-Holstein). En såpass rikdom stammet fra større sosiale forskjeller på kontinentet og var ikke mulig på Island. „[...]95% of the 1500 graves excavated at Haithabu contained only insignificant grave goods or none at all“ (Jesch, s. 35).

Laxdøla som nevner hennes kongelige blod. *Landnámabok* viser oss hvordan de norrøne kildene stemmer overens. Der kan vi nemlig lese det samme ”Hoskuldr keypti Melkorku, dóttur Mýrkjartans Írákonungs; þeira son var Óláfr pá ok Helgi [...] Óláfr átti Þorgerði, dóttur Egils Skalla-Grímssonar, þeira son Kjartan [...]”.¹⁵ Forskningen har derfor undersøkt muligheten for at Melkorkas historie er historisk riktig, men slutningen er at Melkorkas opphav er diktet.¹⁶ I sagaen ble det altså bygget inn en eventyrlig fortelling som ble brukt til å framheve heltens familie. I hvilken overleveringsfase dette skjedde, lar seg ikke avgjøre.

Islendingesagaene utspilles ikke bare på Island. Utenlandsreiser er et vanlig motiv som utvider sagaens rom. Det å reise utenlands gjelder vanligvis bare menn. Mens menn reiser svært ofte og helst til Norge, Skandinavia for øvrig eller til de britiske øyene, så forblir de islandske kvinnene i sagaene festet til et sted. En utenlandsreise blir delvis sett som en dannelsesreise, ofte knyttet med handelærend, men framfor alt bestemt til å vinne heder. Ved den anledning kommer islendingene fra sitt relativt egalitære samfunn i kontakt med land hvor politisk makt pleier å være mye mer sentralisert. Der blir de, hver etter sin verdi, mottatt, aktet og æret. Det å tjene kongen betyr selv for de mest inflytelsesrike islendingene, stor ære og aktelse. Islendingesagaene framhever egenskapene til sine helter, idet de blir verdsatt av kongen. I *Laxdøla* blir dette motivet utvidet gjennom en kvinne fra kongefamilien som blir glad i sagaens helt Kjartan. Når Olav Tryggvasson tilbyr Kjartan i *Laxdøla* sin søster Ingibjörg (kap. 43), så dreier dette seg uten tvil om et litterært motiv som skal framheve helten.¹⁷ Selv om Kjartan på denne måten kunne heves over det islandske, gjør han det likevel som de fleste heltene i islendingesagaene, uansett hvilken status og rikdom han kunne få. Han avslår tilbudet og drar hjem for å gifte seg med en islandsk bondedatter. Forholdet mellom Kjartan og Ingibjörg er oppdiktet og brukt på flere

¹⁵ *Landnámabok*, s.143.

¹⁶ Sf. s. XXVI i Íslenzk fornrit V.

¹⁷ ”Kjartans intimes Verhältnis mit Ingibjörg, der Schwester Olafs, lässt sich aus chronologischen Gründen nicht aufrechterhalten[...]“, Heller, s. 23.

måter. Det understreker Kjartans verdi og enestående stilling, motiverer Bolles handlemåte og legger også vekt på Kjartans kjærlighet til Gudrun.

3. Polygami

Med historien om Melkorka skaffer sagaen til Kjartan en tilsvarende kongelig ætt, selv om denne er mindre passende for islandske forhold. Den gir oss samtidig et eksempel på hvordan det eventyrlige motivet forvandles i en realistisk skildring av rivaliteten mellom Hoskulds kvinne Jorunn og hans frille Melkorka. Herborg i *Det første Gudrundiktet* forteller om sitt elendige liv og nevner blant annet at hun ble bortført som fange og måtte tjene kvinnen av sin herre.

”Hon ægði mér / af afbrýði / ok hörðum mik / höggum keyrði” (str.10, 1-4)

Mens hennes herre er god mot henne, blir hun mishandlet av hans sjalu kone. Sagaforfatteren var etter alt å dømme fortrolig med eddadiktene og Herborgs ytring i *Det første Gudrundiktet* kunne godt ha tjent ham som inspirasjon. Fortellingen om Melkorka som tjener Hoskulds kone i Laxdøla er påfallende lik. Hoskuld er en meget ansett mann som sagaen vurderer høyt. Det blir derfor interessant for oss å følge hvordan han oppfører seg mot kvinner.

Jorunn er datteren til en rik mann og ansett som beste giftemål i området. Når Hoskuld hører om henne, nøler han ikke og drar til hennes far med ti menn og bærer fram friermål. Faren tar det vel opp og Jorunn blir gift med Hoskuld. Samlivet deres er betegnet som godt og fire barn understreker det. Rolf Heller sammenfatter sagastilens knapphet når det gjelder hverdagslivet på følgende måte: ”Solange das Zusammensein von Mann und Frau in angemessenen Bahnen läuft, finden wir nach der Heirat nur Angaben über die Geburt von Kindern.“¹⁸ Mer om deres samliv får vi ikke vite før noe konfliktskapende nemlig en annen kvinne, dukker opp.

¹⁸ Heller, s. 68.

Først når Hoskuld reiser bort, kjøper Melkorka og kommer med henne tilbake hjem blir deres forhold virkelig interessant for forfatteren. Hoskuld planlegger at Melkorka skal bo med dem og ber sin kone å være vennlig mot henne, men det misliker Jorunn sterkt. Det rivaliserende forholdet mellom begge kvinnene forverrer seg etter at Melkorka har født en gutt og når sitt høydepunkt når hennes kongeætt blir avdekket:

”Ok litlu síðar, er Jorunn gekk at sofa, togaði Melkorka af henni ok lagði skóklæðin á gólfít. Jorunn tók sokkana ok keyrði um hofuð henni. Melkorka reiddisk ok setti hnefan á nasar henni, svá at blóð var laust” (28).

Hoskulds framgangsmåte viser ekteskapets karakter godt. Han gifter seg med en rik kvinne som han bare har hørt om og senere velger seg og kjøper en annen. Det blir på ingen måte forbausende for noen at han har en frille. Selv om Jorunn liker det svært dårlig, finner hun ingen direkte midler til å få ham sende Melkorka bort. I sagaverdenen betyr ekteskapet altså ikke nødvendigvis noen begrensning av mannens seksuelle frihet. Vi kommer til å nevne hvor farlig er derimot beskyldninger av kvinnelig utroskap i *Gisle-saga* (s. 48).

I *Der tredje Gudrundiktet* ser vi også klart dobbelt mål i vurdering av mannlig og kvinnelig utroskap. I prosainnføringen heter det: ”Herkja hét ambótt Atla. Hon hafði verit frilla hans. Hon sagði Atla, at hon hefði sét Þjóðrek og Guðrúnu bæði saman.” Herkja er altså Atles frille som beskylder sin rivalinne.¹⁹ Denne beskyldningen er såpass alvorlig at Gudrun bestemmer seg for å gjennomgå prøven av kokende vann for å rense sitt navn. Når prøven beviser hennes uskyldighet, blir Herkja kastet i myra. Vi har allerede nevnt den voldsomme døden til Gudruns datter Sunnhilde etter en liknende beskyldning (s. 7). På denne måten ser vi at kvinnelig utroskap i eddadiktene blir straffet på det hardeste, mens mektige menn har flere kvinner.

¹⁹ I *Nibelungenlied* heter Herkja Helke og er Atles første kone. Først etter Helkes død kommer Atle for å fri til Kriemhild i den tyske versjonen.

For manlig polygami i sagaverdenen er det betegnende at ikke bare Hoskuld, men også Njål som i sagaenes ramme personifiserer visdom, har flere koner.²⁰ Sammenliknet med samtidssagaene blir likevel ikke mannlig polygami nevnt i islendingesagaene ofte. Else Ebel lister opp frilleforhold kjent fra Sturlungetiden i *Der Konkubinat nach altwestnordischen Quellen*, og beviser at praktisk talt alle goder da hadde friller. Jenny Jochens peker på forskjellen mellom idealiserende lov og virkelighet: "A reading of *Sturlunga saga* leaves the impression that extramarital affairs were so common that if the sentence of lesser outlawry, which required all men who had fathered illegitimate children to be absent for three years, had been enforced, the island would have been cleared of grown males."²¹

Det synes ikke sannsynlig at polygami skulle øke med kristendommens voksende makt, og siden man forutsetter at sagaer oftest ble til i klostermiljø²², kan vi anta at islendingesagaene idealiserer menn i kristelig forstand på dette punktet. De skaper helst mannlige monogame forbilder og forbedrer på denne måten kvinnestillingen i islendingesagaene.

4. Ekteskapets karakter og troskapsløfte

Det er avgjørende for Brynhilds skjebne i heltediktningen at hun ikke kan gifte seg med mannen som hun helst ville ha. Scenen mellom Sigrdriva / Brynhild og Sigurd på Hindarfjell i *Sigrdrivumål* mangler avslutning i hovedhandskriftet av eddadiktet Codex Regius. I *Volsunga-saga* som trolig følger det fullstendige forbildet avslutter scenen med følgende eden: "Sigurður mælti: "Engi finnst þér vitrari maður og þess sver eg að þig skal eg eiga og þú ert við mitt æði." Hún svarar:"Þig vil eg helst eiga þótt eg kjósi um alla menn" (27).

²⁰ Sf. *Njála*, kap. 98.

²¹ Jochens 1995, s. 30.

²² Sf. Jan de Vries, s. 332.

Ifølge *Volsunga-saga* møter Sigurd Sigrdriva / Brynhild andre gangen hos Heime. Der dukker hun opp som skjoldmøy Brynhild Budledatter, søsteren til Atle.²³ Dermed er fortellingen steget ned fra myteverden til en i tidsmessig ubestemt kongeverden. Valkyrjen er blitt til en kongesøster. En mytisk kvinne som avslår alle menn med unntak av Sigurd blir til kvinnen som straks blir gift med Gunnar mot sin vilje. Overgangen fra mytologien til kongeverden betyr blant annet at Brynhild, i motsetning til Sigrdriva, har en familie. Det er en vesentlig forskjell når det gjelder ekteskapet. Odin selv bestemmer at Sigrdriva skal giftes etter å ha handlet mot hans vilje i *Sigrdrivumål*. Giftemålet til en verdslig kvinne i islendingesagaene avgjøres av menn i hennes familie.

Bryllupet er den viktigste overgangen i livet til en kvinne i sagaverdenen og en begivenhet som sagaene alltid nevner. Ved introduisering av nesten alle personer i en sagafortelling ser vi den enorme betydningen som tilhørigheten til ætta spillte. Opplysningen om ætta er det første som folk vil vite om hverandre når de møtes. De første innbyggerne brakte norsk sedvanerett til Island og i islendingesagaene ser vi at det ikke manglet dømmende makt på øya. Likevel var det å føre dommen ut i livet en sak for de enkelte som man sjelden kunne klare alene. For å kunne verge seg i et slikt samfunn, hvor praktisk alle bånd var personlige og ikke institusjonelle, trengte man et nett av forbindelser, venner og hjelpere som var forberedt til å hjelpe når det trengtes. En logisk kjerne av denne støtten var familien. Jo større og mektigere, desto bedre. Tilhørigheten til den var bindende og forsikret både liv og rett. Det er derfor ingen tvil om at det å gifte bort sin datter i et slikt samfunn var en handel, hvor man søkte et jevnbyrdig motstykke, og hvor kvinnen ikke spilte noen aktiv rolle. Handelen gjenspeiler seg i språket. Kvinner blir gitt bort, og man bruker da verbet å gi – ”gefa”. Sagaer forteller at ”hon var honum gefin”. Om menn brukes derimot verbet ”kvángast” – få seg kone eller ”eiga konu”.

²³ Det er ikke nødvendig å identifisere Sigrdriva med Brynhild og vi kan dele historiene slik som foreslår Gabriel Turville-Petre: ” [...]it is easier to believe that there were two stories of Sigurd. In the one, he was in the mythical world of Óðinn and his valkyries, and in the other he lived among earthly heroes.” (1954, s. 198).

Jenny Jochens beskriver nøyaktig de enkelte fasene i livet av en kvinne i *Women in Old Norse Society* og viser hvordan kvinnens status var direkte avhengig av familien hun kom fra og senere av ektemannen. Det var derfor ubetinget nødvendig for et vellykket ekteskap at kvinnen ikke følte seg undervurdert og satt under sitt nivå med å binde seg med sin ektemann. Et bryllup blir i islendingesagaene alltid fulgt med interesse, fordi maktforholdet i samfunnet forandres ved denne anledningen. Ekteskapet var den mest naturlige måten å slutte en allianse mellom ætter og derfor ingen privat sak og valg. Det var en affære som gjaldt alle i familien. Det var uvanlig å avslå et bra tilbud og det kunne også være risikabelt å si nei til en rik frier fra ei god ætt. I så tilfelle ble familiens interesser avgjørende og kvinnens vilje kunne ikke bety mye. Kvinnens rolle var passiv og heller ikke hennes familie foretok seg noe. Frieren spilte den aktive rollen. For å få en kone, måtte han bli akseptert av formynderen, oftest faren eller en annen mann i familien. Når frierens ætt, rikdom og karakter var rimelig nok, avtalte mann de finansielle vilkårene dvs. brudgave og medgift og avtalen kunne bli erklært foran vitner. Brynhilds ekteskap med Gunnar står som litterært forbilde for kvinner som er misfornøyd med ekteskapet, for de som blir skuffet i kjærlighet og tvunget til å gifte seg med noen de ikke vil ha. Det er tydelig at en stor andel av kvinnene kan identifiseres med Brynhild på dette punktet. Islendingesagaene bruker gjerne motivet om ekteskapet som blir avgjort uten kvinnens samtykke, eller til og med mot hennes vilje. Når vi finner en slik bemerkning i teksten, om at kvinnen ikke blir spurt eller at hun liker mannen dårlig, så kan ekteskapet sikkert ikke utvikle seg bra. Motivets støtter seg i faktiske forhold, men vi antar at det heller ble brukt skjematisk av sagaforfattere som forklaringen på en strid, hvor dens virkelige røtter har blitt tapt.

Gudrun Osvivsdatter blir i *Laxdøla* gift flere ganger mot sin vilje. Ekteskapet med Kjartan som hun ønsker seg, realiseres derimot ikke. Med hensyn til ekteskapets handelskarakter, virker et troskapsløfte mellom mann og kvinne som et upassende romantisk trekk. Noe slik avtalefestes

mellom to menn: frieren og den som fortreder kvinnen. I *Laxdøla* kapittel 40 bestemmer Kjartan seg for å dra ut av landet. Gudrun misliker det og på grunn av hennes skuffelse av at Kjartan har nektet å ta henne med seg, vil hun ikke love å vente på ham i tre år. *Laxdøla* blander her troskapsløftet med sagaenes yndlingsmotiv, som er inngåelser av avtaler, hvor kvinnen blir forlovet med en mann som "festkona" eller "heitkona" for en bestemt tid og vanligvis tre år. Det at Kjartan spør Gudrun minner om heldediktningens scene på Hindarfjell og illustrerer kjærlighetens viktige rolle i *Laxdøla*. Men det er også nødvendig for den videre handlingens oppbygging. Skulle nemlig Kjartan følge islandske skikker og spørre Osviv, ville Gudrun bli festet til ham og Bolle ville ikke fri til henne. Men det gjør ikke Kjartan og Gudrun avslår troskapsløftet.

Laxdøla utmerker seg gjennom en dyp forståelse av menneskelig psyke. Ved skildringen av Gudrun i denne scenen overfører sagaforfatteren versjonene om heldediktningens troskapsvergende Sigrdriva (på Hindarfjell) og ulykkelig elskende Brynhild (hos Heime) til et gripende øyeblikk. Hovmodet til den krenkede Gudrun lar henne si nei til tilbudet, selv om hun elsker Kjartan. På denne måten hjelper Gudrun å forme sin framtidige plage i en historisk helt usannsynlig, men psykologisk troverdig scene av stor kunstnerisk verdi.

Kjartan forlater Island og vinner ære hos Olav Tryggvason i Norge, men Gudrun får ikke lov til å forlate landet.²⁴ Selv om hun blir betegnet som "[...] kvenna vænst, er upp óxu á Íslandi, bæði at ásjánu ok vitsmunum" (86), klarer hun ikke å sette sin vilje igjennom og blir nødt til å bli igjen på Island. Kjartan, hennes mannlige motstykke, får anledning til å skaffe seg aktelse i utlandet, men hennes status i samfunnet blir direkte avhengig av mannen som hun skal leve med. Selv om historien er oppdiktet, krever den

²⁴ Det at Kjartans grunner, med hvilke han avslår Gudruns ønske er historisk ukorrekte (sf. Íslenzk fornrit V, s. XXXIV), bekrefter at hele nøkkelsen for Kjartans reise er oppdiktet.

å bli forstått som historisk korrekt og utsier derfor mye om maktfordelingen mellom kjønnene i det daværende islandske samfunnet.²⁵

5. Troskapsbrudd

Kildene til Nivlungehistorien er ikke enige når det gjelder Brynhilds bryllup. Det avgjørende er likevel felles. Sigurd gifter seg nemlig med en annen kvinne, Gudrun Gjokedatter, tross alle sine løfter. Brynhild selv blir gift med Gudruns bror, Gunnar. Årsakene til det er mange. I noen versjoner finner vi det mest troverdige motivet på en maktpolitisk avgjørelse. *Det korte Sigurdkvadet* forteller at Brynhild ble gift mot sin vilje: "Né ek vilda þat, at mik verr ætti, áðr þér Gjúkungar riðuð at garði"(str.35). Det bekreftes også i *Det første Gudrundiktet*, hvor Brynhild beskylder broren Atle, og gjør ham ansvarlig for sin ulykke: "Veldr einn Atli / öllu bölvi" (str. 25).

I andre bearbeidelser blir Brynhild lurt ved frieriet. Hun krever en eller annen prøve av frierens mot, før hun gifter seg med ham. Ifølge *Volsunga-saga* er kravet å ride gjennom ild som omringer hennes sal. Når det viser seg at Gunnar ikke klarer å ri gjennom flammer, bytter Sigurd utseendet med ham og oppfyller Brynhilds betingelse i Gunnars skikkelse. Deretter blir Sigurd værende med Brynhild i tre netter uten å berøre henne - i en seng med sverdet Gram imellom dem.²⁶ *Det korte Sigurdkvadet* virker derimot mer sobert. Det nevnes bare at Sigurd kunne vinne Brynhild til seg selv, men ga henne uberørt til Gunnar:

"Sigurðr inn suðræni / lagði sverð nókkvit, / mæki málfán, / á meðal þeirra; / né hann konu / kyssa gerði / né húnskr konungr / hefja séf at armi, / mey frumunga / fal hann megi Gjúka" (str. 3).

²⁵ Loren Auerbach antar at forfatteren vil peke i denne scenen på dårlig kvinnestilling, eksemplifisert nettopp på de ulike muligheter som de beste av sin generasjon får. Auerbach, s. 42.

²⁶ I andre versjoner finner vi derimot ingen seksuell tilbakeholdenhet. Hos Snorre og i *Volsunga-saga* blir nevnt datteren til Sigurd og Brynhild som forbinder diktningen om Nivlunger med en annen sagnkrets om Ragnar Lodbrok. Et ganske annet bilde finnes i *Nibelungenlied*, hvor Sigurd tar Brynhilds overnaturlige styrke samtidig med hennes jomfrudom.

Problemet i fortellingens forløp er klart: Hvorfor berører ikke Sigurd Brynhild, som han har sverget sin troskap til, og gifter seg med en annen? Her kommer to fortellinger sammen men det er noe som ikke stemmer. Heltediktningens fortellere ville åpenbart ikke gjøre Sigurd til en person som kunne handle bevisst mot sin ed. Han forblir en uproblematisert helt som kan beundres. Stedet er forklart med et motiv, hvor mannens feiltakelse blir forklart ved hjelp av kvinnens skadelige virkning. Moren til Gudrun, Grimhild, har store forhåpninger om en allianse med Sigurd og lager derfor en magisk drikke til ham: "Og við þann drykk mundi hann ekki til Brynhildar" (32).²⁷

Selv om det også finnes magi og hedensk seid i *Laxdøla*, er sagaen en kompakt tekst hvor det ikke trengs noe lim for å holde fortellingen sammen. Handlingen blir motivert ved hjelp av historisk ukorrekte, men litterært utsøkte grunner. Kjartan har, i motsetning til Sigurd, ikke lovet noe. Han spurte Gudrun, men hun avsto å vente på ham. Ifølge sagaen blir han dessuten kjent med kongens søster Ingibjörg i Trondheim, som han kunne få et giftemål med, som det ikke finnes maken til på Island. Det ser ikke ut til at han mangler noe i Trondheim, men samtidig nevner sagaen at han er nødt til å bli der, siden Olaf Tryggvason ikke lar ham seile bort. Selv om det ikke finnes noen avtale ^{til} og treårsfrist i *Laxdøla*, følger handlingen det vanlige skjemaet og Kjartan blir forhindret i å komme hjem.²⁸ Kongen lar ham nemlig ikke seile bort og forfatteren antyder dermed at fristen utgår. Det avgjørende skaper han, idet han skiller fosterbrødrene. Mens Kjartan blir holdt som gissel hos kongen, får Bolle lov til å dra hjem. Bolle tar avskjed i en tale som varsler det kommende:

"Nú em ek búinn til ferðar, ok mynda ek bíða þín inn næsta vetr, ef at sumri væri lausligra um þína ferð en nú; en vér þykkjumsk hitt skilja, at konungr vill fyrir engan mun þik lausan láta, en hófum þat fyrir satt, at þú

²⁷ Historien om Grimhilds trolldomm overlapper ikke bare ulogiske steder i fortellingen her. Det samme motivet dukker opp igjen i *Det andre Gudrundiktet*, str. 21-24, hvor drikken lar Gudrun glemme harm mot brødrene.

²⁸ Bruk av dette avtalemotivet beskriver Heller, s. 7ff.

munir fátt þat, er á Íslandi er til skemmtanar, þá er þú sitr á tali við Ingibjörgu konungssystur” (126).

Kjartan motsier ikke Bolle og lar ham dra uten å sende noe bud til Gudrun. I stedet for en glemseldrikk setter sagaforfatteren kongens søster Ingibjörg. Hun synes å la Kjartan glemme Gudrun. Dermed kan Bolle fri til henne uten å handle åpenbart mot Kjartans vilje. Forfatteren smelter deretter motivene på lureri og familiens press i skildringen av hvordan Gudrun blir gift med Bolle. Gudrun venter på Kjartan, men Bolle kommer i stedet for ham og forteller om Kjartan og kongens søster. Gudrun har allerede vært gift to ganger før Bolle kommer. Men selv ikke en enke kunne få lov til å bestemme hvem hun skulle giftes med etter islandsk lov.²⁹ Gudrun avslår også entydig Bolles frieri og ytrer samtidig sin skjulte lidenskap: ”Ekki þarftu slíkt at ræða, Bolli; engum manni mun ek giptask, meðan ek spyr Kjartan á lífi” (128). Men Bolle lar seg ikke avskrekke: “[...] vænti ek þó, at Ósvífr muni mestu um ráða þetta mál” (129). Og det blir slik som han forutser. Gudrun bøyer seg for familiens press og gifter seg med Bolle. Hun føler seg både tvunget av familien sin og sveket og lurt fra frierens side.³⁰

6. Sjalusi og krenket ære

I sagastilen blir lidenskap ikke beskrevet eksplisitt. Følelsesutbrudd passer dårlig i en sagafortelling og subjektivering er utelukket. Gudrun Osvivsdatter er en meget innadvent person som passer utmerket til sagastilen. Hun bevarer roen og skjuler følelser så vidt som mulig. Når Bolle forteller henne om Kjartan og Ingebjörg, snakker hun som om hun var laget av is, men følelser blir likevel synlige: ”Guðrún kvað þat góð

²⁹ Tidligere i sagaen leser vi at mora til Hoskuld som er også enke, likevel har rett å avgjøre saken selv: ”Ok er at þessum málum var setit, átti Þorgerðr svör at veita, er hon var ekkja; ok með frenda sinna ráði veisk hon eigi undan þessum ráðahag, ok giptisk Þorgerðr Herjolfi[...]”(15) Forskjellen forklares med at Torgerd gifter seg i Norge, hvor Gulatingslov sikret enker en større frihet enn islandsk Grágás. Sf. Fotnoten s.15.

³⁰ Det viser seg da Kjartan også er kommet fra Norge: ”Guðrún mælti nú við Bolla, at henni þótti hann eigi hafa sér allt satt til sagt um útkvámu Kjartans” (134).

tíðendi, - en því at eins er Kjartani fullboðit, ef hann fær góða konu, ok lét þá þegar falla niðr talit, gekk á brott ok var allrauð” (127). Det er en særegen egenskap av Gudrun at hun behersker seg. Hun viser aldri sine følelser. Selv som en gammel kvinne, etter at alle mennene hennes har blitt gravlagt, svarer hun kun unnvikende på spørsmålet om hvilken mann hun elsket mest.

Forskjellen til eddadikt blir tydelig når vi sammenlikner Gudruns skildring med måten Brynhilds sjeledrama blir skildret:

”Ein sat hon úti / aftan dags, / nam hon svá margt / um at mælask: / Hafa skal eg Sigurd, / -eða þó svelta,- / mög frumungan / mér á armi. // Orð mæltak nú / iðrumk eftir þess: / kván er hans Guðrún, / en ek Gunnars; / ljótar nornir / skópu oss langa þrá” (*Det korte Sigurdkvadet*, 6, 7).

I heltediktningen følger vi igjen flere versjoner som sagaforfatteren innarbeider i *Laxdøla*. Det finnes flere grunner som forårsaker at situasjonen til Brynhild blir uutholdelig og forklarer hvorfor Sigurd blir drept. I *Volsunga-saga* og *Snorres Edda* er det en samtale mellom Brynhild og Gudrun som tematiserer kvinnelig ærgjerrighet, den såkalte ”mannjafnaðr” - sammenlikning av menn. Brynhild utløser hele konflikten, når hun vil vise sin overordnede stilling i scenen, hvor begge kvinnene vasker hår i elva: ”Þá er þær kómu til árinnar, þá óð Brynhildr út á ána frá landi ok mælti at hon vildi eigi bera í hófut sér vatn er rynni ór hári Guðrúnu, því at hon átti búanda hugaðan betr.”³¹ Brynhild føler seg overlegen takket være de store bedriftene som Gunnar har gjort. Kvinnene begynner å krangle om sine menns status og sammenlikner deres handlinger. En opphisset Gudrun avdekker da lureriet som foregikk med Brynhild: ”[...] og reið [Sigurðr] vafurlogann, er þú hugdir Gunnar konung, og hann lá hjá þér og tók af hendi þér hringinn Andvaranaut, og máttu nú hér hann kenna” (*VS*, 35).

Jenny Jochens bemerker treffende til denne scenen: ”It is noteworthy that the two most celebrated heroines of Germanic legend can assert

³¹ Snorre, s. 160.

themselves, not by recalling their own accomplishments, but only through the reference to their husbands' deeds.”³²

Dessuten er det interessant at kvinnene oppfører seg barnslig. Brynhilds oppførsel tilsvarer her svært dårlig til Sigrdrivas tidligere visdomsord om krangel og sindighet og viser igjen at deres identifikasjon er problematisk.³³ Når Brynhild får vite om lureriet faller hennes holdning sammen. Hun føler seg sveket av Gunnar og avvist av Sigurd. Hennes eneste tanke gjelder hevn. Som en logisk følge av kvinnens underordnede stilling kan hun ikke handle selv. Slik som hennes stilling er bestemt gjennom hennes mann, må også hennes ærgjerrihet demonstreres på denne måten.

I eddadikt har passasjen som beskriver kvinnenens strid gått tapt. Stridsamtalen og sammenlikningen av menn ligger bak handlingen. Men som en tilstrekkelig utløser kunne også bare Brynhilds nærvær til Sigurd fungere. Det fyller henne av hat å se ham sammen med Gudrun. Gal av misunnelse og sjalusi kommer hun til slutt til å hetse Gunnar mot Sigurd.

Sagaforfatteren utsetter Gudrun Osvivsdatter i *Laxdøla* for den samme blandingen av sjalusi og krenket ære. Kjartans far Olaf og Osviv er gode venner som pleier å besøke hverandre. Ikke bare ble Gudrun gift med Bolle som hun ikke ville, men etter at Kjartan har giftet seg med en annen kvinne, Revna, er hun også nødt til å se ham sammen med henne. Situasjonen forverrer seg etter hvert - i samsvar med nivlungehistorien - i en strid som dreier seg om ære. Det finnes en æreplass på Hjardarholt som pleier å være reservert til Gudrun men Kjartan nedsetter henne:

”Hrefna skal sitja í öndvegi ok vera mest metin at górvóllu, á meðan ek em á lífi” (139).³⁴ Som i den kjente scenen hvor Brynhild og Gudrun vasker hår i Rin, viser det seg at kvinnens ære og status blir avgjort på bakgrunn av anseelsen som hennes mann har. I *Laxdøla* behøver ikke kvinner å krangle, siden Kjartan selv bestemmer hvem skal sitte på

³² Jochens, 1996, s.169.

³³ Sf. *Sigrdrivumál*, str. 12,13.

³⁴ I en liknende strid har sitt opphav det sentrale fiendskapet mellom Bergtora og Hallgerd i *Njála*.

æreplassen. Gudrun var vant til å sitte på den, men nå er det slutt med det.

”Guðrún heyrði þetta ok leit til Kjartans ok brá lit, en svarar engu.”(139)

Dette er et angrep som må få sine konsekvenser. Meulengracht Sørensen bemerker at Kjartan kommer tilbake fra Norge med ”et overmål af prestige som ingen islandsk status kunne tilfredstille”³⁵ og konkluderer med at hans overordnede stilling til slutt måtte vende seg mot ham. Her viser han sin makt og nedsetter Gudrun. Dermed hever han seg altså først og fremst over Bolle.³⁶ Det dreier seg altså om en ”mannjafnaðr” som sagaforfatteren tilspisser, idet han legger ærekrenkelsen direkte i Kjartans munn. På denne måten forbinder sagaen Gudruns sjalusi og krenkede ære i en uatskillelig enhet.

I skildringen av Gudruns sjalusi ser vi sagastilens typiske trekk som inviterer til en meddiktende lesning. Sjalusien blir ikke nevnt, da vi ikke får noe blick i Gudruns indre untatt gjennom korte replikker, utseende og handlinger. Sjalusien viser seg i første rekke i forhold til gjenstandene som Kjartan fikk i Norge. Ingebjørg, kongens søster, gav ham ifølge sagaen en praktfull hovedbekledning, et skaut til hans tilkommende kone.³⁷ Kongen selv skjenket ham det enestående sverdet Kongegave. Begge gjenstandene ligger utenfor alt det islandske som symbolet på Kjartans særstilling. I kapittel 46 ber Gudrun Revna å vise henne skautet i en scene hvor vi kan gjette hennes misunnelse og selvplaging bak det lydløse forløpet, når hun får se hodeplagget.

”Lauk Hrefna upp kistu ok tók þar upp guðvefjarpoka, en ór pokanum tók hon motrinn ok sýndi Guðrúnu. Hon rakði motrinn ok leit á um hríð ok

³⁵ Meulengracht Sørensen, 1995, s. 265.

³⁶ Sigurds overlegenhet demonstreres i *Volsunga-saga*, når Gunnar ikke er i stand til å ri gjennom flammer. Denne scenen kunne inspirere sagaforfatteren til å omdikte svømmekampen i Trondheim. Kjartan utfordrer der først Bolle til å kjempe med kongen, men Bolle avslår det. Kjartan bemerker: ”Eigi veit ek, hvar kapp þitt nú er komit,” (117) og gjør det selv. I Odd munks *Saga om Olav Tryggvason* er den samme scenen fortalt om Kjartan og Hallfred Vandrædaskald. Laxdølaforfatteren setter altså Bolle på Hallfreds sted, uttrykker det samme forholdet som *Volsunga-saga* og markerer så kommende misstemning mellom brødrene.

³⁷ Symbolsk minner ”motr” også på brudens slør. Kjartan velger deretter faktisk Revna som sin kone, når hun tilfeldigvis tar skautet på seg. ”Vel þykki mér þér sama motrinn, Hrefna, ætla ek ok, at þat sé bezt fallit, at ek eiga allt saman, motr ok mey” (133).

ræddi hvárki um löst né lof; síðan hirði Hrefna motrinn, ok gengu þær til sætis síns.” (140)

Gudrun sier ikke ett ord, men hun handler. I samme kapittel forsvinner sverdet Kongegave og et åpent fiendskap mellom ætter lar seg ikke lenger avverge. Det er Gudruns bror Torolv som tar sverdet og gjemmer det. Han selv har ikke noen grunn til å gjøre det og handler sannsynligvis etter Gudruns ønske. Sverdet blir funnet igjen, men uten skjeden. Olavs forsøk på å berolige Kjartan viser oss at det handlet seg om et klart seksuelt symbol: ”[...] látum eigi aðra eiga at því at hlæja, at vér leggim slíkt til deilu, þar er til móts eru vinir ok frændr” (142). Deretter forsvinner også skautet og selv om Kjartans far vil gjøre alt for å forhindre uvennskapet mellom fosterbrødrene, kommer konflikten bare til å forverre seg. Kjartan beskylder Bolle, men det er Gudrun selv som står bak tyveriet og hun tilstår det også.

”Nú þó at svá sé, sem þú segir, at þeir menn sé hér nókkurir, er ráð hafi til þess sett, at motrinn skyldi hverfa, þá virði ek svá, at þeir hafi at sínu gengit; hafi þér nú þat fyrir satt þar um, sem yðr líkar, hvat af motrinum er orðit; en eigi þykki mér illa, þó at svá sé fyrir honum hagat, at Hrefna hafi litla búningsbót af motrinum heðan í frá” (144).

Det er tydelig at Gudrun hater Revna og ikke orker å se Kjartan sammen med henne. Tyveriet er etter islandske standarder en alvorlig forbrytelse³⁸ og hun stjeler verdifulle ting. Men det dreier seg ikke om tyveriet i ordets rette betydning, for hennes mål er entydig det å provosere. Hun tar skautet, symbolet på Kjartans kone og til og med skjeden fra hans sverd. Forfatteren skaffer her striden mellom ættene ved hjelp av oppdiktete handlinger som alle sammen peker på Gudruns misunnelse, lengsel og begjær etter Kjartan. Han oppdikter gavene og utarbeider et raffinert symbolspråk, i hvilket han skisserer Gudruns plage istedenfor å la henne si noe som Brynhild i *Det korte Sigurdkvadet*: ”Hafa skal eg Sigurd, / -eða þó svelta,- ”

³⁸ I *Njála* bevarer Gunnar roen så lenge Hallgjerd forårsaker drap. Det at hun lo stjele ost og smør tåler han ikke lenger.

7. Kjartans misnøye

Sentrale konflikter i islendingesagaene vokser ut fra tilsynelatende småting. Det enestående i *Laxdøla* er at konflikten forårsaker de som helt naturlig skulle stå på samme side. Sint etter tyveriene, drar Kjartan med seksti menn til gården til Gudruns familie - Laugar. Han forhindrer alle å komme ut fra huset i tre dager og tvinger dem til å gjøre fra seg inne. Det eneste målet av denne ferden er selvsagt det å vanære dem og det lykkes: ”Þeim Laugamönnum líkar illa ok þótti þetta miklu meiri svívirðing ok verri en þótt Kjartan hefði drepit mann eða tvá fyrir þeim” (145). Men man kan ikke tenke annet enn at dette er en fullstendig fortvilet handling.

I eddadiktene blir bare kvinnen som elsker den utilgjengelige mannen tematisert. Sigurd lever med Gudrun og bryr seg ikke lenger om Brynhild, selv om han etter hvert husker eden som var mellom dem. Kjartan i *Laxdøla* synes å være fornøyd med Revna. Det heter i sagaen: ”Tókusk góðar ástir með þeim Kjartani ok Hrefnu”(139). Laxdølaforfatteren skisserer likevel også Kjartans pine. Revna spør ham om det er sant at han snakket med Gudrun i løpet av disse tre dagene på Laugar og kommer til å nevne skautet igjen: ”Þat er mér sannliga sagt, at þit Guðrún munið hafa við talazk, ok svá hefi ek spurt, hversu hon var búin, at hon hefði nú faldit sik við motrinum, ok semði einkar vel”(145). Og da blir Kjartan sint, rødmer og ber henne å ikke snakke slik og tilføyer at Gudrun ikke behøver å pynte seg med noe skaut for å se bedre ut enn alle andre kvinner.

En slik samtale mellom Brynhild og Sigurd finnes ikke i eddadiktene, men vi finner den i *Volsunga-saga*. I kapittel 29 legger Brynhild seg etter den skjebnetunge samtalen med Gudrun. Sigurd kommer til henne og uttrykker sin harme. Han beklager at han ikke har fått henne til kone og tilføyer til og med: ”Gjarna vildi eg að við stigjum á einn beð bæði og værir þú mín kona” (39). Men Brynhild avslår ham, hun er for stolt. Hennes ære er sterkere enn følelser: ”Ekki er slíkt að mæla og eigi mun ek eiga tvo konunga í einni hóll og fyrr skal eg líf láta en eg svíki Gunnar konung [...]”(39).

Laxdølaforfatteren skriver på en mye finere måte og overgår slik helte-diktningens ensidighet. Han lar Kjartan selvsagt ikke glemme kvinnen som syntes ham bedre en kongens søster. Men han gjør det heller ikke så åpenbart som *Volsunga-saga*, og gir bare et vink. Han antyder samtalen, men sier ikke noe bestemt og etterlater bare indisier.

8. "Hetzerin"

I eddadiktet *Sigrdrivumål* våkner Sigurd en kvinne som kalles Sigrdriva. Hennes identitet har stått sentralt innenfor forskningen, men hun forblir en omstridt person. Navnet Sigrdriva er heller et sammensatt appellativum for valkyrje "sigr drífa" enn noe eget navn, og det kunne stå for Brynhild i funksjonen til valkyrje, slik som det blir forstått i noen versjoner.³⁹ Hos Snorre kaller hun seg Hilde og liknende som i *Volsunga-saga* og et yngre eddadikt *Brynhilds helferd* (str.7) identifiseres hun med Brynhild. For oss er det framfor alt interessant at hun er valkyrje og personifiserer en krigersk kvinne. Valkyrjer er mytologiske vesener, kjent både fra skaldedikt, *Den eldre Edda* og *Snorres Edda*. Betegnelsen "valkyrjur" (avledet fra "kjósa val") uttrykker deres funksjon. I tjenesten til Odin velger de mennene som kommer til å dø i slaget og fungerer slik som en forbindelse mellom gude- og menneskeverden.

Det fantes neppe krigerske kvinner hos germanerne⁴⁰ og valkyrjer kunne ikke bli overført i en mer realistisk diktning. Det opprinnelige bildet – Sigrdriva - forsvinner allerede i det følgende eddadiktet og dens sted overtar Brynhild. Valkyrjens makt til å bestemme over liv og død blir forvandlet til motivet av en kvinne som egger menn. I dette motivet som Rolf Heller betegnet som "Hetzerin"⁴¹ overlever valkyrjens mytologiske funksjon i sagaverdenen. Mens valkyrjene utgjør sin rolle (og Odins vilje) under slaget, forblir en kvinne som driver hets i islendingesagaene

³⁹ Brynhilds navn kan forresten også godt betegne en valkyrje, siden det dreier seg om en sammensetning av brynje og –hildr med betydning strid, kamp.

⁴⁰ Sf. Krag, 67. Om kvinner med våpen i hånd se videre s. 57

⁴¹ Heller, s. 98ff.

hjemme og mennene fra hennes slekt utgjør hennes vilje. Når de kommer hjem etter drapet, pleier hetserinen å spørre tidende, bemerke at det var på tide at mannen ble drept eller noe liknende. Selv holder hun seg tilbake og utgjør sitt kvinnelige arbeid. For eksempel kan hun servere mat og drikke til de sultne krigerne – nettopp som valkyrjene gjør det i Valhall.

Hetserin er et meget sentralt motiv som fortjener vår interesse både i forhold til virkelighet og litterær virkning. Kvinner er ikke bevæpnet i islendingesagaene. Det å utføre hevn er dermed mannens plikt. Ikke desto mindre finner vi kvinner skildret i posisjonen av den som vokter over æren i ætta og som sørger for at det blir utført hevn. Kvinnens redskap og våpen er talen. Heltediktningens forbilder, Brynhild og Gudrun, opptrer i denne rollen flere ganger. Islendingesagaene overtar dette motivet og gjør kvinner som egger menn ved hjelp av hetsetaler til det vanligste motivet knyttet til kvinner i det hele tatt.⁴² Det enestående ved egging mot Sigurd og Kjartan er dens selvødeleggende karakter som følger fra det at kvinnene her hisser på den elskede mannen. Vi kan se nærmere på midlene som Brynhild bruker for å nå sitt mål:

”Nam af þeim heiftum / hvetjask at vígi: / þú skalt, Gunnar, / gerst of láta / mínu landi / ok mér sjalfri; / mun ek una aldri / með öðlingi. // Mun ek aftr fara, / þars ek áðan vark, / með nábornum / niðjum mínum; / þar mun ek sitja / ok sofa lífi, / nema þú Sigurð / svelta látir / ok jöfurr öðrum / æðri verðir” (*Det korte Sigurdkvadet*, 10,11).

Brynhild egger Gunnar og truer med å forlate ham, med mindre han bøyer seg og gjør henne en tjeneste som består i å drepe Sigurd og overgå alle andre stormenn. Hun vil rett og slett ha den mektigste mannen. Når han ikke er tilgjengelig, må han dø. Skulle ikke Gunnar bøye seg, ville det bety tap av politisk makt - hennes land, noe hun også framhever. I et annet eddadikt *Brot av Sigurdkvadet*, tyder alt på at Brynhild ikke nøler med å lyve for å egge sin mann. Gunnar besvarer der nemlig Hógnis spørsmål om motivet for angrepet mot Sigurd:

⁴² ”Nicht weniger als 51 Fälle können wir verzeichnen, in denen eine Frau zur Rache hetzt oder den Mann zur Tat treibt.“ Heller, 98.

”Mér hefir Sigurðr / selda eiða / eiða selda, / alla logna; / þá vélti hann mik, / er hann vera skyldi / allra eiða / einn fulltrúi” (str. 6).

Her må vi forutsette at Brynhild har rettet beskyldningen mot Sigurd for å bryte løftet til Gunnar om at han ikke skulle berøre henne. Beskyldningen virker og Brynhild får på denne måten sin hevn unnagjort. Gunnar synes her å være fanget av følelser, blendet av hat. Hans bror Högni forstår derimot situasjonen riktig, avslører Brynhild, idet han peker på at det hovedsakelig er skuffet kjærlighet, misunnelse og hat som står bak hennes beskyldning. Det bekrefter endelig Brynhild selv, men først etter Sigurds død. Hun meddeler da at løftet ikke ble brutt:

”Þá reyndi þat, / er riðit hafði / móðigr á vit / mín at biðja, / hvé herglötuðr / hafði fyrri / eiðum haldit / við inn unga gram” (*Brot av Sigurdkvadet*, 22).

Ved siden av disse mer eller mindre private grunnene til Brynhild, dukker også motivet på Sigurds skatt opp og hans raskt voksende makt som kunne bli farlig for Gjukesøner. Brynhild framhever det umiddelbart etter Sigurds død:

”Vel skuluð njóta / vápna ok landa; / einn mundi Sigurðr / öllu ráða, / ef hann lengr litlu / lífi heldi” (*Brot av Sigurdkvadet*, 12).

Det samme motivet bruker sagaforfatteren for å forberede hetsetaler i *Laxdøla*. Kjartan demonstrerer igjen sin overordnede stilling, idet han forhindrer Bolle å kjøpe Torarins jord og tilføyer eksplisitt: ”[...] því at þat mun á finnask, at ek vil hér mestu ráða í heraði [...]”(147). Dermed skaffer forfatteren Gudruns påskudd – Kjartans voksende makt – og hun kan begynne å egge Bolle mot Kjartan:

”Svá virðisk mér, Bolli, sem Kjartan hafi þér górt þvá kosti, nókkuru harðari enn hann gerði Þórarni, at þú munt verða herað þetta með litlum sóma eða sýna þik á einhverjum fundi ykkrum nøkkuru óslæra en þú hafir fyrir verit” (147).

Denne gangen forbinder *Laxdøla* ikke helte­diktningsens versjoner og Gudrun bruker ingen falsk beskyldning mot Kjartan.⁴³ Gunnar som raser på grunn av brutte løfter i *Brot av Sigurd­kvadet* ville ikke la seg forene med sagaens for­bilde *Det korte Sigurd­kvadet*. Der har Gunnar ingen lyst til å drepe sin svergebror og han vet til og med at han kommer til å savne ham:

”Hryggr varð Gunnar / ok hnipnaði, / sveip sínum hug, / sat of allan dag; / han vissi þat / vilgi górla, / hvat hánnum væri / vinna sæmst / eða hánnum væri / vinna bezt, / alls sik Völsung / vissi firrðan / ok at Sigurð / sóknuð mikinn” (str. 13).

Bolle i sagaen misliker Gudruns hetsetaler og pleier å late som om han ikke hørte dem eller prøver å motsi henne. Gudrun blir derfor brukt flere ganger som hetserin. Hun begynner å egge brødrene sine med alle midlene hun har. Hun bespottet dem at de ikke klarer å reise seg mot Kjartan, hun minner dem om svivør­ding og skam som Kjartan har forårsaket dem og hun beskylder dem for at de oppfører seg som kvinner. Når hun endelig får brødrene til å dra mot Kjartan, tvinger hun i tillegg Bolle til å bli med. Det er klart at forfatteren ønsker å presentere Kjartans død som Gudruns verk. Han vil skape sterke scener og lar derfor Gudrun hetse både brødrene (som ifølge *Landnámabok* s.123 faktisk stod bak verket) og mannen. Bolle avslår først Gudruns krav. Han begrunner det med vennskapet som fremdeles forbinder ham med Kjartan og forholdet til fosterfaren. Og da oppfører seg Gudrun akkurat som Brynhild (i *Det korte Sigurd­kvadet*, str.10). ”Satt segir þú þat, en eigi muntu bera giptu til at gera svá, at öllum þykki vel, ok mun lokit okkrum samfö­rum, ef þú skersk undan fö­rinni” (150).

Hetsetalene blir virksomme, heltene overfalt og drept. En mannlig helt dør vanligvis i den siste kampen hvor med ordene til Heiko Uecker ”ihn sein heroisches Temperament daran hindert, sich freiwillig einer stärkeren

⁴³Det handler seg ikke om noen bestrebelse å foredle hennes karakter. Løgn og list er anerkjente midler til å nå sitt mål (sf. for eks. Gisles skjulested hos mannen som kalles Rev i *Gisle-saga*). Dessuten bruker Gudrun beskyldningen allerede tidligere i kapittel 35 for at hun oppnår skilsmis­sen med sin første mann og kan ekte den andre.

Macht zu unterwerfen.”⁴⁴ Sigurd i helteediktningen blir sveket og slaktet ubevæpnet.⁴⁵ En enda mer overraskende slutt beskriver *Laxdøla*. Kjartan lar seg der bokstavelig talt drepe av sin fostebror: ”Þá mælti Kjartan til Bolla: Víst ætlar þú nú, frændi, níðingsverk at gera, en miklu þykki mér betra at þiggja banaorð af þér, frændi, en veita þér þat. Síðan kastaði Kjartan vápnum ok vilði þá eigi verja sik, en þó var hann lítt sárr, en ákafliga vígmóðr” (154).

Hetserinmotivet bærer i seg alltid en rensende virkning for menn.⁴⁶ Det unnskylder dem og gjør kvinner ansvarlige for politisk strid. Sagaforfatteren understreker det i denne scenen klarere enn noe annet sted. Bolle står først avsides, sånn at Kjartan selv må spørre ham ”hví fórtu heiman, ef þú vildir kyrr standa hjá?” Når Bolle endelig vender seg mot fosterbroren med sverdet i hånden, så lar Kjartan falle sitt våpen. Skildringen av deres uvilje til å slåss framhever mannens edle karakter. Kvinnens skyld og blodtørstighet er likevel relativisert gjennom troen på det uungåelige som blir symbolisert gjennom det forbannede sverdet Fotbit i Bolles hånd.

Sagaforfatteren fortsetter fortellingen etter *Det korte Sigurdkvadet* og omskriver vers i prosa i skyldringen av de ytre reaksjonene etter drapet. I eddadiktet jubler Brynhild skadefro: ”Hló þá Brynhildr / Buðla dóttir / einu sinni / af öllum hug, / er hun til hvílu / heyra knátti / gjallan grát / Gjúka dóttur” (str. 30). På samme måten forbinder Gudrun sitt fornøye i *Laxdøla* framfor alt med ulykken til den andre kvinnen: ”[...]en ek tel þat þó síðast, er mér þykkir mest vert, at Hrefna mun eigi ganga hlæjandi at sænginni í kveld” (155).

Bolle blir sint. Han betviler at det er en virkelig grunn til glede for Gudrun at Kjartan ble liggende død og ikke han selv. Gunnar i *Det korte Sigurdkvadet* mistenker henne på samme måten:

⁴⁴ Uecker, s. 3.

⁴⁵ Ellers er kildene ikke enige over måten som Sigurd dør på. Sf. Prosateksten i *Brot av Sigurdkvadet*.

⁴⁶ Sf. Jochens, 1996, s. 114.

”Hitt kvað þá Gunnar, / gramr haukstalda: / ”Hlær-a þú af tví, / heiftgjörn kona, / glóð á golfi, / at þér góðs viti. / Hví hafnar þú / inum hvíta lit, / feikna fæðir? / Hygg ek, at feig séir” (str, 31).

Sagaforfatteren vil bare antyde følelser. Heltediktningens scener som avslører dem passer ham ikke. Den gråtende Brynhild (*Brot av Sigurdkvadet*, 14) skiller seg fullstendig fra Gudrun i sagaen. Brynhild er ikke sterk nok til å bære konsekvensene av sin handling. Hun finner ikke noen grunn til å leve lenger og begår selvmord for å la seg brenne med Sigurd. Sagaforfatteren lar derimot sin helt svelge den bitre pillen som om ingenting skjedde. Gudrun Osvivsdatter takker Bolle for verket og føler seg lettet: “[...] þykki mér nú þat vitat, at þú vill ekki gera í móti skapi mínu” (155). Deres samliv forbedrer seg. Det ser ikke ut slik at Gudrun skulle lide på grunn av Kjartans død. Det er bare det kjente utsagnet fra sagaens slutt: ”þeim var ek verst, er ek unna mest” som peker i denne retningen.

Det ikke er noe kvinnearbeid å utføre hevn og kvinner blir heller ikke direkte utsatt for den. Menn dreper gjerne hverandre, men ikke kvinner. Derfor kan forfatteren benytte den samme hetserinen flere ganger i tekstutbyggingen. Etter døden til Olav På som beskyttet Bolle mot hevn, innfører sagafortelleren Kjartans mor Torgerd som Gudruns motstykke i hetsekampen. Det emosjonale engasjementet som har sine røtter i forholdet mellom mor og sønn gjør hennes hetsetaler særlig vakre og literært virksome:

”Hvat heitir þær sjá?” Halldórr svarar: ”þess spyr þú eigi af því, móðir, at eigi vitir þú áðr; sjá þær heitir í Tungu.” ”Hverr býr hér?” segir hon. Hann svarar: ”Veiztu þat, móðir.” Þá segir Þorgerðr ok blés við: ”Veit ek at vísu,” segir hon, ”at hér býr Bolli, bróðurbani yðvarr, ok furðu ólíkir urðu þér yðrum frændum gófgum, er þér vilið eigi hefna þvílíks bróður, sem Kjartan var, ok eigi myndi svá gera Egill, móðurfaðir yðvarr, ok er illt at eiga dáðlausu sonu; ok víst ætla ek yðr til þess betr fellda, at þér værið ðætr föður yðvars ok værið giptar” (162).

Ved hjelp av slike taler får hun Kjartans brødre til å dra mot Bolle. Hun blir for sikkerhets skyld med dem for at de står under hennes tilsyn.⁴⁷ Kjartans hevnerer kommer i øyeblikket, når Gudrun er sammen med Bolle. Scenen viser klart kvinnens literære oppgave. ”Bolli mælti við Guðrúnu og bað hana ganga ór selinu í brott ok segir, at sá einn myndi fundr þeira verða, er henni myndi ekki gaman at verða”(166). Gudrun motsier ham men adlyder til slutt og forlater seterhuset. ”Hon gekk ofan fyrir brekkuna til lókar þess, er þar fell; ok þá at þvá lérept sín”(166). Dette er altså islandsk arbeidsdeling i sagaverdenen: Gudrun vasker leretet, mens hennes mann blir slaktet. Etter drapet kommer mennene ut fra seteren og Gudrun går dem imot og spør tidende. I stedet for å svare, så tørker en mann blodet av spydet i hennes sjal. Gudrun følger dem deretter et stykke på vei og hører mer om begivenheten. Det finnes ingen tvil at forfatteren forbereder her nye hetsetaler, når han lar henne handle slik. For dette målet beholder Gudrun også blodige klær etter den drepte som hun i rette øyeblikket kommer til å vise hevneren. Alt dette er motiver som Rolf Heller betegner som kjente ”literarische Requisiten” og han beviser videre at de fleste, hvis ikke alle av hetsetalene i islendingesagaene er uhistoriske dvs. rent litterære.⁴⁸ Den litterære virkningen består i det at hetsetalene uttrykker kvinnenes følelser som ellers ikke er synlige. Kvinnene handler sjelden i islendingesagaene. I stedet for handlingen tolker vi derfor talene. På Island var det stort sett bare menn – våpenbærere og deltakere på tingene - som hadde politisk myndighet og tok politiske avgjørelser. I sagaverdenen blir likevel kvinnene skildret som årsaken til ufred. Ved hetserinmotivet skildres de som ærgjerrige personer som tvinger fredelige menn til kamp ved hjelp av en blanding av trussler og ærekrenkende beskyldninger. Unntatt dette motivet finnes det ingen grunn til å forutsette at kvinner faktisk var noe særlig stridsglade. Ved hetserinmotivet dreier det seg sannsynligvis om en utvidelse av tendensen som søkte forklaringen

⁴⁷ „Þorgerðr réðst ok til ferðar með þeim. Heldr löttu þeir þess ok kváðu slíkt ekki kvennaferðir. Hon kvaðst at vísu fara skyldu, - því at ek veit gerst um yðr sonu mína, at þurfið þér brýningina“ (165).

⁴⁸ Heller, s. 102f.

av historiske begivenheter med innføringen av blodtørstige kvinner (se s.6). Den mytologiske valkyrjefunksjonen forband seg med vanlige gnomiske advarsler preget av misogyni.⁴⁹ Stridsskapende kvinner tjente i islendingesagaene som unnskyldning for menn som ikke ville påta seg ansvaret for de negative konsekvensene av sine handlinger.

9. Sorg

I helteediktningen blir skildringen av emosjoner, kjærlighet og sjalusi knyttet først og fremst til kvinnene. I diktningens yngre skikt finner vi i tillegg en hel rekke av dikt som tematiserer helt forskjellige aspekter ved de kvinnelige heltene: lidelse og sorg. Disse diktene kalte Andreas Heusler for "heroiske elegier".⁵⁰ Det heroiske blir i dem representert bare på den måten at den klagende kvinnen er kjent som helt fra før. Man kunne like godt kalle dem for uheroiske. Det handler seg om retrospektive vurderinger og forklaringer av kjente handlinger, klager over egen skjebne osv. Det er tydelig at disse diktene: *Det første Gudrundiktet*, *Det andre Gudrundiktet*, *Brynhilds helferd*, *Gudruns egging* og andre ser og skildrer kvinnene fra en annen synsvinkel. Siden de tematiserer kvinnens lidelser på en fortrolig måte, så er det sannsynlig at kvinnene selv overleverte dem. Vi nevnte (s.17) Melkorkas mulige forbilde Herborg i *Det første Gudrundiktet*. Videre snakket vi om Brynhild som følte seg såret og forpliktet til å kreve hevnen som gikk imot hennes følelser. Brynhilds lidelse tematiserer *Det korte Sigurdkvadet* og *Brynhilds helferd* som forsvarer henne som en ulykkelig kvinne drevet av skuffet kjærlighet. Etter Sigurds død er det først og fremst Gudrun Gjusedatter som blir skildret som en ulykkelig og sørgende kvinne. Når vi sammenlikner henne med sagaens parallelle Revna, vises den sjangermessige forskjellen tydelig. Gudruns ufattelige sorg blir grundigst utarbeidet i *Det første Gudrundiktet*:

⁴⁹ F.eks. *Hávamål* 81, 84, 118, *Sigrdrifumål* 26, 27.

⁵⁰ Heusler, s. 103.

”Ár var þats Guðrún / gerðisk at deyja, / er hon sat sorgfull / yfir Sigurði; /
gerði-t hon hjúfra / né höndum slá, / né kveina um / sem konur aðrar. //
Gengu jarlar / alsnotrir fram, / þeir er harðs hugar / hana löttu; / þeygi
Guðrún / gráta mátti / svá var hun móðug / mundi hon springa” (str. 1,2).

Udugelig til å utrykke sin sorg og lammet av smerte holder Gudrun på å dø. Uten lyst til å leve lenger og samtidig uten krefter til å dø sitter hun foran Sigurd. Hele diktet er en elegie som tematiserer kvinnens lidelse etter mannens død. Det er nok et universelt bilde. I den germanske diktningen er det likevel et uvanlig og sannsynligvis importert motiv.⁵¹ Gudrun overlever sin sorg. Hennes hjerte kommer ikke til å briste og hun begår heller ikke selvmord slik som Brynhild anbefaller henne.⁵²

Laxdølas Revna er i motsetning til sitt forbilde en biperson. Sagaen bruker henne kun som rivalinnen til Gudrun Osvivsdatter. Sagaforfatteren kjente henne trolig som Kjartans kone fra *Landnámabok*.⁵³ I sagaen virker hun stort sett snill og vennlig. Forfatteren ville antakelig ikke stille på heltens side en ærgjerrig og stridig person og vekke på denne måten mistanken at det var noe annet en skuffet kjærlighet mellom Kjartan og Gudrun som forårsaket heltens død. Derfor lar han Revnas karakter utydelig tegnet og bruker henne i scener som tjener til handlingens oppbygging uten å bry seg om henne. Mens andre skjuler sine emosjoner, så virker Revna oppriktig, naiv og derfor uinteressant. Tilsvarende skaffer han henne bort fra sagaen rett etter Kjartans død.

⁵¹ Ulrike Sprenger peker på likhetstrekk med kristendommens beskrivelse av den sørgende Maria og gjør oppmerksom på at Gullrønd i *Det første Gudrundiktet* forherliger forholdet mellom Sigurd og Gudrun slik som Marias elskov blir glorifisert. ”In den beiden altnordischen Homilienbüchern wird in einer Predigt zu Marias Himmelfahrt sowie in einer Stelle der Mariu saga ausgeführt, daß der Schmerz Marias bitterer und ebenso ihre Liebe zu Jesus größer war als die aller anderen Menschen.” (s.4) Gullrønd skildrer i *Det første Gudrundiktet* Gudruns kjærlighet og sorg som det absolutte, uten noe sidestykke.

⁵² Grunnen til det kan være Gudruns bindefunksjon innenfor nivlungekretsen. Fortellerne lo henne dø verken etter Sigurds død eller senere etter drapet på Atle, selv om *Atlekvadet* str. 44 nevner hennes død.

⁵³ ”Kjartan átti Hrefnu dóttur Ásgeirs æðikolls, þeira son Ásgeirr ok Skúmr.” (143). I *Laxdøla* har de bare en sønn. Einar Ól. Sveinsson (forordet til *Laxdøla*, s.LVI f.) gjør oppmerksom på det at verken antallet på Kjartans eller Bolles barn i *Laxdøla* samsvarer med det som står i *Landnámabok*. Han formoder derfor at begge to var i virkeligheten lengre gift enn sagaen vil.

Selv om forfatteren skulle interessere seg for Revna, kunne han likevel ikke overføre Gudruns sorg og klage fra *Det første Gudrundiktet*. Menn dør ustanselig i sagaverdenen, men sagatekster høyst nevner sorg og drøfter den ikke.⁵⁴ I ”heroiske elegier” finnes det en utbrodert kvinnelig lidelse. Sagastilen reduserer derimot stoffet til lapidariske setninger om temaet, noe folk syntes var et stort tap eller liknende. Mens *Det første Gudrundiktet* lar Gudrun klage over sin skjebne og utmaler hennes smerte bredt og detaljert: ”svá var hun móðug / mundi hon springa”, så refererer sagaforfatteren bare til det folk sier, og kvitter seg med Revna så raskt som mulig: ”Engan tók Hrefna mann eptir Kjartan. Hon lifði litla hríð, síðan er hon kom norðr, ok er þat sögn manna, at hon hafi sprungit af stríði”(158).

10. Sterke kvinner

Heltediktningens kvinner demonstrerer sin styrke framfor alt, når de viser seg klare til å forfølge sine interesser på en blodig måte, når de ofrer sin familie og seg selv. Deres handlinger blir formidlet gjennom menn og makten skjult bak hetserinmotivet.⁵⁵ Kvinnen viser sin styrke først og fremst gjennom mannen.

Brynhild klarer å gjøre seg gjeldende og tvinge Gunnar til å handle slik som hun vil. Etter Sigurds død viser hun sin styrke én gang til. Hun begår selvmord og avslutter sitt liv på en heroisk og dødsforaktende måte. Gudrun framhever i sin klage etter Sigurds død på nytt den dodes egenskaper og sammenlikner sin stilling som kone og enke:

”Ek þóttá ok / þjóðans rekkum / hverri hæri / Herjans dísi; / nú em ek svá lítil / sem lauf séi / oft í jólstrum / at jöfur dauðan” (*Det første Gudrundiktet*, 19).

Dette er et uttrykksfullt bilde som viser enken som ei forlatt kone umiddelbart etter mannens død. Sagastilen forbigår følelser i taushet og viser at politisk sterke kvinner blir uavhengige og mektige nettopp når de

⁵⁴ Denne begrensningen gjelder ikke skaldedikt som vi finner i noen islendingesagaene og som er sjangermessig helt forskjellig.

⁵⁵ Det at Gudrun handler selv hos Atle er betinget med at hun ikke har noen slektninger lenger.

mister menn. "If well-to-do and still in their reproductive years, women often remarried after divorce or the decease of their husbands. After menopause, bereft of reproductive capabilities and perhaps losing sexual attractiveness, older women did not remarry – and often enjoyed their greatest independence as widows."⁵⁶ Kvinner får i den norrøne verdenen lite anledning til å vise sin makt, mens ektemannen er til stedet. Men når han er bortreist, så fortredet kona ham. Mannens død øker derfor kvinnens myndighetsområde, særlig hvis paret ikke har voksne sønner. I begynnelsen av *Laxdøla* blir det fortalt om Unn den dyptenkte.⁵⁷ I hennes tilfelle er saken enda klarere, siden hun mister i Skottland ikke bare mannen, men også faren og sønnen sin. Deretter handler hun slett ikke som en kvinne. Hun blir den mektigste i sin krets, tar land på Island og utfyller der funksjonen som ellers er forbeholdt til menn. Hun bestemmer over sine etterkommere i et matriarkalsk system og forblir en høyt aktet person helt til sin død.⁵⁸

Gudrun Osvivsdatter blir gift flere ganger og overlever alle sine menn. Allerede med 20 år, etter døden til den andre mannen, er hun en forholdsvis rik kvinne. Og hennes makt kommer til å bli større etter hvert. Før det fjerde bryllupet er hun en mektig kvinne som får anledning til å demonstrere sin makt. Hun beskytter nemlig en fredløs mann, Gunnar Tidrandebane. Torkell som skal ekte Gudrun, har lovet å drepe Gunnar, hvis han får tak i ham. Det er også Torkells hensikt å gjøre det. Han ber mennene sine om å ta Gunnar. Men Gudrun får vite om det og kommer med mennene sine og forhindrer det. "Hafði Guðrún lið miklu meira; horfðisk þar til annars en ætlat hafði verit" (202). Gudrun viser seg å være sterkere. Hun handler som en mann og Torkell må bøye seg.

I sagaverdenen finner vi ikke egenskaper som man kunne avgrense som typisk kvinnelige. En sterk personlighet har omtrent de samme

⁵⁶ Jenny Jochens, 1995, s. 61.

⁵⁷I *Landnámabok* blir hun nevnt Aud.

⁵⁸ Hennes stilling viser seg tydelig i reaksjonen til hennes yndlingsbarnebarn og arving Olaf Feilan, når hun oppfordrer ham til å gifte seg: "Óláfr tók því vel ok kvezk hennar forsjá hlíta mundu um þat mál" (11).

egenskapene uansett om det er en mann eller en kvinne. Det som skiller kvinner fra menn i eddadiktene - det yngre elegiske skiktet - gir i islendingesagaene ikke noe ekko, minst før de kristelige verdiene begynner å forandre heltenes karakter.⁵⁹

Islendingesagaene utspilles i perioden, der Norden ble kristnet og nedskriverne var kristne. Det er derfor ikke forunderlig at sagaenes helter skifter tro. Om Gudrun heter det i *Laxdøla*: ”Guðrún gerðist trúkona mikil.” Hun konverterer altså til slutt, etter hennes siste manns død, og blir en god kristen kvinne. Hun tilbringer netter i kirken og ber. Dette lyder ikke særlig troverdig. Men det viser oss likevel, i hvilken form kristendommen kunne komme på Island, når denne lidenskapelige, sjalu, ærgjerrige og ubarmhjertige kvinnen blir Islands første nonne og ensetekvinne. Egenskapene som i dag assosieres med nonner: ettergivenhet, mildhet og ydmykhet knyttes i sagaverdenen bare til treller.⁶⁰

11. Forholdet til barn

Siden det var kvinnens grunnleggende oppgave å føde barn og å bevare ætt, måtte det være en stor ulykke for en kvinne å være barnløs.⁶¹ Gudrun Gjusedatter får både flere menn og mange barn, men hun kommer til å miste dem etter hvert. Hennes tragikk viser seg klart i forhold til barn. Sønnen til Sigurd blir drept sammen med faren i overenstemmelse med norrøne skikker.⁶² I dette tilfellet er Gudrun offeret som mister både mann og sønn. De andre to sønnene, Erp og Etil som hun har med Atle, ofrer

⁵⁹ Steblin Kamenskij viser likevel at det som en modern leser tenderer til å tilskrive kristendommens foredlende påvirkning, ville neppe finne noen støtte i formen på hvilken kristendommen presenterte seg da Norden ble kristnet. Sf. 107 ff.

⁶⁰ Sf. Henriksen, 1981, s. 30.

⁶¹ Sf. *Det første Gudrundiktet*, str.23 hvor Brynhild forbanner en annen kvinne og ønsker at hun skal forbli uten mann og barn.

⁶² Det å la barna beholde livet, når man dreper faren, blir vurdert som feil. Slik snakker for eksempel Sigdriva: ”Þat ræð ek þér it tíunda, / at þú trúir aldregi / várum vargdropa, / hvárstu ert bróður bani / eða hafir þú felldan fœður; / ulfr er í ungum syni, / þó sé hann gulli gladdr” (*Sigrdrivumál*, 35).

hun selv i den storslåtte hevnen for brødrene sine. Som hevnerinne oppfører hun seg på en uhørt måte som overgår rykter om hunnernes grusomhet. Hun slakter nemlig sine barn og lar Atle spise deres hjerter og drikke deres blod. Det å ofre sine barn er i *Atlekvadet* og *Atlemål* det store høydepunktet, uten hvilket hevnen ikke ville være fullstendig. Gudrun lar Atle dø uten noe håp om at han noen gang skal bli hevnet.

De siste sønnene, Hamde og Sørle sender Gudrun for å hevne Svanhild, hennes andre barn med Sigurd. Sønnene vet at de ikke overlever og betviler derfor hevners virkning (*Hamdesmål*, 8, 9). Denne passasjen vitner om at hevn som en selvfølge og utvilsom plikt ikke lenger var helt uangripelig. Gudruns personlige lidelse visker aldeles hevners virkning bort og ødelegger hennes liv. Hun virker som en kronisk hetserinne som lider på grunn av det hun gjør, men fortsetter tross alt. På den ene siden er hun utsatt for enorme lidelser, på den andre foretrekker hun stadig å ofre sin familie, fremfor å leve med skammen. Splittet på denne måten, virker hun som en tragisk parodi på hevn og heltemoral. Forskningen presenterer den emosjonsytrende skildringen som det nye:

”Versucht man sich die Entwicklung des Bildes der Gudrun vorzustellen, so muss man davon ausgehen, dass sie erst die unbeugsame Rächerin war, deren Bild sich die Mutter unterordnen musste. Erst später, als man die Richtigkeit der Rachepflicht anzweifelte, d.h. als ihr heroisches Tun als sinnlos betrachtet wurde, stellte man sie klagend dar.“⁶³

Islendingesagaene viser ikke interesse for dette nye klagende elementet.

I *Laxdøla* kapittel 30 finner vi også et barn ofret for hevn. Motivet er innarbeidet i historien om det hvordan det forbannede sverdet Fotbit kommer i Bolles hånd.⁶⁴ Kjartans søster Turid blir gift med en nordmann som kalles Geirmund. Ekteskapet utvikler seg dårlig. Etter tre år bestemmer Geirmund seg for å forlate Island, Turid og sin årsgamle datter, uten å la noe gods være igjen. Tross denne ugjerningen, nekter Turids far Olav å gjøre noe mot Geirmund, og gir ham til og med et

⁶³ Ulrike Sprenger, 1988, s. 259.

⁶⁴ Denne historien mangler historisk troverdighet og forskere er enige om at den er oppdiktet. Sf. Heller, 82f.

handelsskip. Geirmund seiler bort, men kommer ikke lang vei før vindstille stanser skipet i en halv måned. Turid benytter anledningen og kommer om natten til skipet med sin datter, tar Geirmunds sverd Fotbit og lar datteren være igjen. Hevnen består i at sverdet som hun tar, er en særlig verdifull ting. Geirmund våkner, ber Turid komme tilbake med sverdet, ta datteren og med henne så mye gods som hun vil. Det avslår Turid, forsikrer ham at han aldri får sverdet tilbake og sier seg skilt fra ham.

Det avgjørende er at Turid får tak i Fotbit, sverdet som Geirmund setter så stor pris på, og som forfatteren ønsker å føre forbannet til Bolle. Barnetmotivet kommer i tillegg. Både Geirmunds handling og Turids hevn foregår sammenliknet med *Atlekvadet* og *Atlemål* på en moderat og human måte. Likevel ofrer Turid sitt barn. Hun kunne også bare ta sverdet og beholde datteren. Men hevnen består både i Geirmunds materielle tap og av skammen som følger fra symbolisk skifte av deres kjønnsroller.

Mens Gudruns hevngjerrige taler står sikkert som modell for en mor som driver hets i islendingesagaene, så gjenspeiles hennes emosjonsytrende tragiske skildring ikke. Sagakvinner likner mer på kvinnene i de gamle eddadiktene. Turid viser i dette tilfellet Gudruns beslutsomhet og ubøyelige sinn, selv om hun ikke steker barnets hjerte.

På Island var det et alminnelig fenomen å fostre barn. Det var en måte å sikre vennskapet blant ætter. Vi ser hvordan sagaforfatteren benytter denne sedvanen for sitt formål. Trekantsdramaet i eddadiktene er desto mer interessant fordi at kvinnen skiller brødrene. Forfatteren til *Laxdøla* forbinder derfor Kjartan og Bolle analogisk så nær som mulig til hverandre gjennom en fostring, uten å oppheve de kjente genealogiene. Siden Olav På er Melkorkas barn, dvs. Hoskulds sønn utenfor ekteskap, har han ingen arverett. Når han likevel arver, misliker en annen av Hoskulds sønner Torleik det. Olav forsoner seg med ham, idet han tilbyr ham å fostre Torleiks sønn, Bolle: ”Þorleikr tek þessu vel ok sagði, sem satt er, at þetta er sœmiliga boðit. Tekr nú Óláfr við Bolla, syni Þorleiks; þá var hann þrévetr” (75).

Det å passe på barn var selvsagt kvinnelig arbeid. Men “children were considered to belong to the male parent, as revealed by the nomenclature [...]”⁶⁵ og det var altså menn som bestemte over barna.

Gisle-saga

Gisle-saga er en annen islendingesaga som er tydelig preget av heltediktning. Den likner på noen heltedikt både i sin tragiske handling og stemning, men det finnes også noe i tillegg. Mens en kjærlighetstragedie fra eddadikt i *Laxdøla* ble omgjort til islandske forhold, uten at det ble nevnt og uten at det ville være nødvendig å kjenne forløpet for forståelsen av sagaen, er det i *Gisle-saga* forutsatt kunnskap om heltediktning. Sagaen viser ikke bare en litterær påvirkning, men skisserer også virkningen som heltediktning kunne spille i livet til islendingene.

Sagaen samler sin oppmerksomhet på skald Gisle Sursson, en djerv mann fanget i skjebnens spill. Han oppfører seg bestandig i samsvar med sagaens etikk, men retter seg dermed mot sin fredløshet og følgende død. Vi kommer til å se nærmere på rollen som kvinner spiller i Gisles ulykke og selvsagt på forholdet til nivlungestoffet som blir påpekt i kapittel 19, hvor Gisle sammenlikner sin søster Tordis med Gudrun Gjusedatter.

12. Tordis i Norge

Handlingen i sagaen konsentrerer seg om hovedhelten Gisle. På tross av at kvinnene spiller en betydelig rolle, hører vi mest om dem når fortelleren bruker dem som årsak til uro. Gisles søster, Tordis, tiltrekker gjennomgående problemer og blir tematisert som kilden til Gisles ødeleggelse. En annen viktig komponent i sagaen er at menn beskylder

⁶⁵ Jochens, 1995, s. 30. I noen tilfeller er barnet likevel nevnt etter moren; for eksempel Gudruns andre mann i *Laxdøla* kalles Tord Ingunsson.

hverandre for feighet i forskjellige æreskrenkelser der de tilskriver menn kvinnelige (eller bedre umandige) egenskaper.

Kvinnelige helter som begjærte seksuelle objekter er et kjent motiv fra den norrøne mytologien. I denne rollen finner vi framfor alt Freya som stadig blir ettertraktet av jotner som symboliserer uvennskap og krig.⁶⁶ Dette plott finner vi gjentatt i *Gisle-saga*. Som det av og til forekommer i islendingesagaene, begynner handlingen i Norge. Der blir hovedpersonene beskrevet. Barna til Torbjørn Surr, Gisle, Tordis og Torkell står i sentrum. Gisles søster er en etterspurt kvinne, både vakker og klok. En mann kalt Bård forfører henne. Det misliker faren hennes og Gisle dreper Bård. Gisles bror, Torkell, egger etter Bårds død en berserk, Skjegge, for å hevne Bård og ta Tordis. Faren Torbjørn avslår Skjegges frieri og Skjegge utfordrer Kolbjørn, en annen frier, til holmgang. Kolbjørn blir redd og Gisle selv kommer på holmgang og hogger av Skjegges fot. Det blir stor fiendskap mellom Skjegges og Gisles ætt. Kolbjørn hjelper Skjegge med å brenne Gisles familie inne. Men Gisle og hans nærmeste krets kommer seg ut og hevner seg. De dreper Kolbjørn og slakter deretter Skjegges ætt, forlater Norge og bosetter seg på Island.

Dette er en typisk sagainnledning hvor det samles navn og viktige begivenheter uten noe opphold. Når vi ser nærmere på handlingene, ser vi at det dreier seg om tre menn som er tiltrukket av Tordis. Det første utløsende problemet oppstår, når Bård ikke behandler Tordis slik som Torbjørn, faren hennes, ville ønske seg.

”Þat tóluðu sumir menn, at Bárðr fiflði Þórdísi Þorbjarnardóttur; hon var bæði væn ok vitr. Þorbirni hugnaði þat illa ok kvezk ætla, ef Ari væri heima, at þá mundi eigi vel gefask. Bárðr kvað úmæt úmaga orð, ”ok mun ek fara sem áðr” (3).

Om Bård vet vi bare at han er en ung mann som har nylig tatt over sin fars arv. Det er godt mulig at han kunne gifte seg med Tordis, men da ville han sikkert handle på en annen måte og forhandle saken med faren. I stedet later han som om saken ikke gjaldt familien hennes, fornærmer faren og

⁶⁶ For eks: *Trymskvadet*, *Snorres Edda*, 45.

kaller ham umyndig. Bård personifiserer altså heller mannlig seksuell aggresjon enn noen frier. Mangelen på diplomatiske evner fremhever at han blir innført i sagaen som en uroskaper, en mann som rett og slett må bli drept.

I sagaens lengre versjon heter Bård Kolbein, og er venn både med Torkell og Gisle. Det som folk sier om hans forhold til Tordis betegner Gisle selv som grunnløs sladder. Problemet er at faren likevel tar det som sies alvorlig, og krever Kolbeins død. Gisle er en rolig mann som forsøker å ordne saken fredelig. Men faren egger ham og beskylder ham flere ganger for kvinnaktighet: ”Det er ikkje meir tiltak i deg enn i ei jente! Eg veit snart ikkje om eg skal rekna dykk brørne som søner eller døtrer. Det er tungt for meg, gamle mannen, å vita at eg har søner som det ikkje er meir manndom i enn i kjerringar”(46).⁶⁷

Slike beskyldninger om feighet – kvinnaktighet - umandighet er dypt forankret i den norrøne kulturen. I gudediktet *Loketretta* beskylder Odinn og Loke hverandre for å handle som kvinner. I et annet dikt, *Trymskvadet* (str. 17) blir selv den mandige Tor redd for sitt rykte, når han skal ta på seg kvinnelige klær. Dette peker på et klart skille som deler mannens og kvinnens roller i den norrøne verden. Forskerne som undersøker dette området finner dette skillet gjeldende i alle livets områder: fra utseende, de daglige arbeidsoppgavene og sosial status til seksualitet.⁶⁸ En overtredelse av dette skillet kunne få alvorlige konsekvenser.

I *Laxdøla* kapittel 35 meddeler Gudrun at samme straff – skilsmissegrunn - finnes det for en kvinne som går kledd som menn i brok og for en mann kledd som kvinner. Mens loven likestiller begge kjønn i dette tilfellet og settes virkelig gjennom, så er det vanligvis en stor forskjell på måten skillet blir overtrådt på. Det maskuline idealet dominerer i den norrøne verden. Kvinner som nærmer seg det og opptrer i mannsrolle blir derfor

⁶⁷ Sagaens lange versjon siteres etter: *Soge om Gisle Sursson*.

⁶⁸ Sf. Jesch s. 112, Jochens, 1995, s. 232ff.

verdsatt.⁶⁹ Desto mer nedsettende er det å bli beskrevet som en umandig mann. Meulengracht Sørensen påstår til og med at "[...]i sagaernes verden intet rammer en mand hårdere end påstanden om, at han ikke er en mand."⁷⁰ Han beviser i sin undersøkning av norrønt nid at lovtekstene sidestiller muntlige fornærmelser hvor mannen sammenliknes med en kvinne med alvorlige forbrytelser. Tabuord som blir brukt om menn og betegner dem som den passive parten i et/7 seksuelt forhold skulle straffes med fredløshet. Et såpass ømfintlig tema måtte nødvendigvis finne anvendelse i islandingsagaene og ble til et lett anvendelig handlingsmotiverende middel. Gisle har ikke noe valg. Han blir nødt til å drepe Kolbein for å stanse farens beskyldninger og for å bevare sin ære.

homo

Som den uvelkomne pikejegeren er også sagaens Skjegge, en berserk som krever kvinnen og byr holmgang til motstandere, et motiv som kommer til å understreke Gisles helteaktighet. Gisle blir nemlig nødt til å beskytte igjen sin søster og familiens ære i kampen. For Tordis ser det ut til at det stadig dukker noen opp som er interessert i henne. Men siden frierne ikke blir godkjent av faren, får saken alltid en blodig avslutning. Konfliktene oppstår på grunn av Tordis, men hun selv er ikke interessant for fortelleren på noen måte. Hva hun gjør, blir ikke verdt å meddele. Rolf Heller undersøker dette motivet⁷¹ og framhever funksjonen som kvinnelige helter pleier å spille i det: "Sie und die an sie angeknüpfte Begebenheit dienen dem Aufbau der Handlung, sie geben den Anstoß für neues Geschehen, in dem sich die Hauptpersonen bewähren können und müssen."⁷²

13. Kvinnelig tale

Sagaen fortsetter med etableringsfasen på Island. Tordis blir gift med Torgrim og to andre kvinnelige helter dukker opp, Torkell gifter bort

⁶⁹ De maskuline ordene "skörungur" og "drengur" blir etter hvert brukt verdsettende om kvinner i norrøne tekster. En liknende utvikling viser det latinske begrepet "virtus" som også forandret sin mening fra det mandige til en allmen dyd.

⁷⁰ Sørensen, 1980, s. 12.

⁷¹ Heller, s. 34ff.

⁷² Heller, s. 37.

Åsgerd og Gisle får Aud, søsteren til Vesteinn. Alt synes å utvikle seg fredsommelig, men islendingesagaene handler om konflikter og rolige tider blir helst hoppet over som uinteressante. Den opprinnelige roen blir først forstyrret i spådommen om kommende uenigheter blant slektninger. Forfatteren viser Gisles vilje til å unngå stridigheter. Gisle forsøker å motvirke den onde spådommen. Han vil forene seg med Torgrim, Torkell og Vesteinn i fostbrødreleg. Men Torgrim, mannen til Tordis, nekter å oppfylle forpliktelsene i forhold til Vestein og Gisle reagerer på den samme måten i forhold til Torgrim. Fortelleren samler varslende tegn og for å skaffe stridens motivasjon, griper han igjen til kvinnelige personer. Gisles bror Torkell er altfor lat til å jobbe med andre menn utenfor. Han blir en dag sovende i huset, hvor kvinnene jobber. Der hører han en samtale mellom sin kone Åsgerd og Aud. Åsgerd tilstår der at hun liker Auds bror Vestein mer enn sin egen mann. Trøtt av sitt arbeid ber hun nemlig Aud å lage utskjæring til en skjorte til Torkell for henne. Aud avslår det og kommer med en bemerkning om at Åsgerd ikke ville spørre henne, hvis det dreide seg om en skjorte til Vesteinn. Det bekrefter Åsgerd og tilføyer: ”ok svá mun mér þykkja nókkura stund” (12). I tillegg får vi vite om forholdet som var mellom Torgrim og Aud. Åsgerd refererer: “[...] hitt var mér sagt, at þit Þorgrímr hittizk mjök opt, áðr en þú værir Gísla gefin”(12). Aud påstår at herfra kom det ingen skam. Hun verger seg mot tiltalen og peker samtidig på det at i motsetning til henne, er Åsgerd sin mann utro.

Disse forholdene blir ikke nevnt et annet sted og det er uklart, om de støtter seg i virkelighet eller ikke. Det viktige er at forfatteren blander i denne scenen to farlige ingredienser - kvinnelig utro⁷³ og kvinnelig tale⁷⁴ - for å sette handlingen i gang. Virkningen vises umiddelbart i Torkells reaksjon. Han liker talen dårlig og spår i sitt dikt dens konsekvens: ”heyr manns bana / eins eða fleiri”.

⁷³ Kvinnelig utro er et kjent motiv i eddadikt. I *Loketretta* blir den ved siden av incestforhold hovedtemaet for Lokes beskyldninger av Idunn, Frigg, Freyja. Sf. str. 17, 26, 30, 32.

⁷⁴ Ved siden av de nevnte misogyne tendensene (sf. fotnoten 49) hjalp sannsynligvis også kristelig importvare om syndefallet å øke motivets bruk.

To mulige kjærlighetstrekanter blir altså skissert i formen av en kvinnelig samtale. Scenen tjener uten tvil handlingens motivasjon og betegnes i forskningen som en typisk diktning.⁷⁵ Verken Vesteinn eller Torgrim kommer til å leve lenge etter samtalen. Forfatteren understreker det konfliktskapende motivet, når han lar Aud bemerke rett etter samtalen: ”Opt stendr illt af kvenna hjali”.

14. Auds hevn

Etter denne samtalen deler Torkell eiendom med Gisle og flytter fra Hol til nabogården Sæbol hos Torgrim. Når Vesteinn kommer tilbake fra utlandet, forsøker Gisle å stanse ham på veien hjem. Men lagnaden lar seg ikke stanse, Vesteinn kommer til Gisle og blir drept. Ved dette drapet er interessant at forfatteren skjuler gjerningsmannen og videre reaksjonen til Vesteins søster, Aud.

På grunn av et uvær og sterk vind som har revet ned husets tak forlater alle menn hus, untatt Vesteinn (Gisle sier nei takk til hans hjelp) og Gisles trell Tord som ikke duger til noe. I løpet av natta kommer noen inn i huset, sårer Vesteinn dødelig og forsvinner. ”En Vésteinn vildi upp standa; i því fellr han niðr fyrir stokinn dauðr. Auðr vaknar við ok kallar á Þórð inn huglausa ok biðr hann taka vápnit ór undinni”(20). Ifølge sagaen våkner Aud i øyeblikket, når hennes bror faller død og drapsmannen ikke lenger er til stedet. Hun ber Tord å ta ut spydet. Forfatteren minner om hva det betyr: ”Það var þá mælt, at sá væri skyldr at hefna, er vápni kipði ór sári [...]”(20) Skulle Tord gjøre det, ville han få hevnsplikt på seg. Tord var sannsynligvis våken da Vesteinn ble drept og det er godt mulig at han selv hentet drapsmennene fra nabogården. Han er den eneste mannen i huset. Men samtidig er han kjent som en udugelig mann, kalt ”hinn huglausi”, og dermed neppe hevners mann. Etter Auds oppfordring blir han så redd at han ikke orker å nærme seg den drepte.

⁷⁵Sf. Heller s.120.

Det ser ut til at Aud ikke vil ha broren sin hevnet. Hun prøver nemlig å forplikte til hevn noen som åpenbart ikke har evnen til den. Grunnen kan være at hun aner (eller vet) hvem drapsmannen var, og kan forestille seg at en konflikt innenfor familien ville være uløselig. Hun kjenner nok historien til Gisle's familie og vet hvordan Gisle reagerer i slike situasjoner. Man kan forestille seg (og hennes oppførsel til Gisle under hans fredløshet støtter det) at hun ville foretrekke å ha en levende mann enn en hevnet bror. Men Tord følger som sagt ikke hennes oppfordring. Og da kommer Gisle tilbake og konflikten forsegles: "Hann tók sjálfr spjótít ór sárinu ok kastaði alblóðugu í örk eina ok lét engan mann sjá ok settisk á stökkinn" (20).

I sagaen finner vi to sentrale drap. De er ganske like, fordi Gisle hevner Vesteinn på samme måten som han ble drept. Begge drapene er for islendingesagaene helt atypiske. Drapene blir ikke lyst og gjerningsmennene ikke allment kjent.⁷⁶ Gisle kan likevel hevne seg, siden han er ganske sikker hvem stod bak Vesteins død. Når Torgrim sender deretter en gutt til Gisle for å hente gavene som Vesteinn tilbød Torkell før drapet og som ble avvist, forstår Gisle at hevnens tid er kommet. Sagaen nevner at han spør Aud, hva hun vil. Hennes svar: "Eigi spyrr þú þessa af því at þú vitir eigi, at ek vilda at þeim væri hvárki þetta gott górt né annat þat er þeim væri til sœmðarauka" (25). Det bekrefter at Aud sannsynligvis vet hvem drapsmannen var. Skulle Aud egge Gisle, ville hun sikkert ikke gjøre det foran noen fra Sæbol. Men sagaen nevner ikke noen annen samtale. Det eneste som finnes er en meget moderat tale. Aud vil ikke sende gavene til Torgrim og Torkell, eller øke deres ære på en annen måte. Det er alt.⁷⁷ Hetsetalene finnes i *Gisle-saga* ikke. Gisle trenger ikke noen som skulle minne ham om familiens ære og tar på seg

⁷⁶ Mens forfatteren av den korte versjonen lar drapet tilslørt, er Torgrim oppført som Vesteins drapsmann i den lange versjonen og i *Sagaen om Øyrbyggjane*.

⁷⁷ Replikken står i motsetning til hetsetalene, men kan likevel leses også som et (i sagaretorikken helt vanlig) litotisk uttrykk. Det å ikke øke deres ære på noen måte ville da bety utfordringen til nettopp det drapet som Gisle gjør.

hevnsplikt som selvfølge.⁷⁸ Han sender gutten tilbake med gavene, slik som Trojas hest, som kommer til å åpne døren for ham. Og den natten handler han - dreper Torgrim og flykter.

15. Skaldedikt

Gjerningen forblir uoppklart og Tordis får derfor ikke vite om Gisles skyld. Hun blir snart gift for annen gang med Torgrims bror, Bork. Sagaen forteller lite om Tordis. Verken samlivet med Torgrim eller forholdet mellom henne og Gisle blir skildret, selv om nettopp dette kommer til å avgjøre Gisles liv. Gisle føler behov for å tilstå handlingen og han er overbevisst om sin søsters lojalitet. Derfor dikter han en strofe, hvor han avslører det han har gjort. Vi vet ingenting om det hvordan Tordis tok det, da Gisle drepte den første frieren hennes Bård og senere Kolbein i Norge. Gisle mener iallfall å ha handlet slik som han måtte for å beskytte familiens og sin søsters ære. Det kommer tydelig fram i reaksjonen hans, etter at Tordis har tolket hans strofe til hennes nye mann:

”Ok þóttumk ek eigi þess verðr frá henni, því at ek þykkjumk þat lýst hafa nökkurum sinnum, at mér hefir eigi hennar óvirding betri þótt en sjálfs míns; hefi ek stundum lagt líf mitt í háska fyrir hennar sakir, en hon hefir nú gefit mér dauðaráð” (32).

Vi kan ikke utelukke det at Tordis var glad i noen av frierne sine i Norge. Men selv om det skulle være slik, kunne hun sannsynligvis se at Gisle handlet som hennes beskytter. Men drapet på Torgrim begår Gisle for sin og sin kones del. Han stiller seg entydig mot sin søsters vilje og det er derfor påfallende at han ikke tviler på det at søsteren kommer til å støtte ham.

Det er enestående at Gisle blir dømt og forfulgt på grunn av et skaldedikt. Det dreier seg om et merkelig utsagn som for de aller fleste forblir uforståelig. Det viser seg klart i det at Gisle tilstår handlingen foran

⁷⁸ Senere forsikrer han Torkell: ”Var eigi þess ván um slíkan mann sem Vésteinn var, at eigi mundi mannhefnalaust vera” (32).

publikum: "[...] konur sátu upp í brekkuna, Þorðís systir hans ok margar aðrar. Gísli kvað þá vísu, er æva skyldi:

Teina sá ek í túni / tálgríms vinar fálu, / Gauts þess er geig um veittak /
gunnbliks, þáamiklu. // Nú hefir gnýstærir geira / grímu þrótt um sóttan, /
þann lét lundr um lendan / landkostaðar branda" (30).

Dagfinn Aasen forklarer visa på følgende måte:

"Eg såg rotskot i [tunet til gygre-ven-svikaren (=Tor)], dvs. den snø-berre gravhaugen til Torgrim, den [strids-logens (sverdets) Gaut (Odin), dvs. krigaren som eg gav skade. No har [spydalarm-aukaren] krigaren, dvs. Gisle, vunne på [hjelms þrótt (Odin)] krigaren, dvs. Torgrim. Til honom har [hav-eldens (gullets) tre] mann, dvs. Gisle gjeve land (dvs. lagt han i grava.)" (103)

Magnus Olsen peker på likheten i ordvalg mellom tilståelsen til Gisle og *Det andre Gudrundiktet*, str. 40: "Hugðak hér í túni / teina fallna", og slutfører at både Gisle og Tordis kjente *Det andre Gudrundiktet*: "[...] dette dikt har vel vært hans og søsterens felleseie like fra ungdomsårene i deres norske hjem på Nordmøre [...]"⁷⁹ Olsens hypotese viser stor tillit til at ihvertfall dette og det følgende diktet, hvor Gisle sammenlikner Tordis med Gudrun Gjokedatter, er autentiske. Gisle ville med dette diktet bevisst vise til *Det andre Gudrundiktet*, for å minne søsteren om Gudruns lojalitet. Etter at Tordis har likevel vendt seg mot ham, kommer den andre strofen:

"Gatat sólfastrar systir / sveigar mín at eiga, /gætin, Giúka dóttur /
Guðrúnar hugtúni, / þá er log-Sága lægis / lét sinn af hug stinum, / svá
rak hon sniallra brœðra / sör-Freyian, ver deyja." (33)

Aasens tydning:

"Den varsame syster mi fekk ikkje i eige same [sólfastrar sveigar] (uskjøneleg) i [hug-tunet] = brystet sitt som Gudrun, Gjukes dotter, hadde då [hav-eldens (gullets) Sága] kvinna, dvs. Gudrun, hard-huga lét husbonden sin døy. Såleis hemna [halsgull-Frøya] kvinna, dvs. Gudrun, dei djerne brørne sine." (107)

⁷⁹ Olsen, s. 8.

Skaldedikt er trolig den mest kompliserte delen av hele den norrøne kulturarven. De setter store krav både til dikteren og publikum. De er skrevet i et komplisert og ugrammatisk språk som neppe lar seg oversette. Tolkningen av dem forutsetter dyp kunnskap om språket, historien og mytologien. Spørsmålet er hvilken rolle skaldedikt i sagaene spiller? Snorre setter skaldedikt høyt som historiske kilder (i fortalen til kongesagaer) og bruker dem som bevismateriale i dem. I andre tilfeller er de likevel ikke mer enn sagaens utsmykning, uten noe historisk verdi. Strofene som sagaen tilskriver Gisle viser til heltediktning som levende stoff. Hvem diktet dem og når er umulig å vite.

Helte­dik­tnin­gens stoff var allment kjent.⁸⁰ Gisle var i tillegg skald og skaldedikt regner med viten om helte­dik­tnin­gen. Hvis vi antar at Gisles liv foregikk slik som sagaen skildrer det, kan vi forutsette at Gisle og Tordis virkelig måtte føle likheten mellom gudrundiktningen og sin egen historie. Magnus Olsen finner enda flere paralleller mellom *Gisle-saga* og eddadiktene.⁸¹ Hans undersøkelser viser at sagaen ble skrevet og forstått som helte­dik­tnin­gens parafrase. De beviser likevel på ingen måte sagaens troverdighet eller mulighet på at Gisle selv diktet de to nevnte strofene. Opphavet til skaldestrofene er omstridt og forblir en uløselig gåte. Innenfor forskningen finnes det forskjellige oppfatninger som strekker seg fra meningen at Gisle selv faktisk diktet noen av strofene på 900-tallet, helt til den at sagaforfatteren på 1200-tallet gjorde det.⁸² Men like godt kunne det ha vært en hvilken som helst av fortellerne. "Critics have argued that verses found in *Gísla saga* are older than the saga itself, although perhaps not so old as *Gísli*."⁸³ I allefall er strofene sagaens kjerne og de er i teksten meget viktige. De avslører nemlig Gisles følelser, uttrykker forhold til helte­dik­tnin­gen, forårsaker heltens ulykke og bestemmer også formen av prosateksten.

⁸⁰ Det finnes forskjellige grafiske bearbeidelser av Sigurdstoffet på kirkeportalene og runesteinene i Norden som peker på historien var vidt utbredt. Se for eks. Turville-Petre, 1954, 62ff.

⁸¹ Olsen, s. 9ff.

⁸² Sf. Meulegracht Sørensen, 1988, s. 191.

⁸³ Turville-Petre, 1976, s. Lxvii.

16. Valget til Gudrun og Tordis

Tordis forstår ikke Gisle tilståelse med en gang. ”Þórdís nam þegar vísuna, gengr heim ok hefir ráðit vísuna” (30). Hun tolker diktet og forstår etter hvert at Gisle drepte hennes mann. Det finnes en overgang, før hun utfordrer sin nye mann til å hevne ham. I den er hun påfallende trist. Sannsynligvis føler hun seg fanget mellom to motstridende forpliktelser, en til den drepte mannen og en annen til sin ætt. En gift kvinne stod i det norrøne samfunnet i posisjon som bindeleddet mellom to ætter og i en normal situasjon var det i hennes grunnleggende interesse at det ikke oppstod noen problemer mellom dem. Når det likevel skjedde og konflikten ikke kunne neddempes, kom kvinnen i en vanskelig stilling hvor hun umulig kunne forbli lojal mot begge ættene og var nødt til å slutte seg til én side.

Gudrun Gjusedatter i heldediktingen og Tordis i sagaen har nettopp denne posisjonen til felles. Når vi ser på forskjellige varianter av fortellingen om Gudrun Gjusedatter i eddadiktene, *Volsunga-saga* og *Snorres Edda* på den ene, og *Nibelungenlied* på den andre siden, vises en vesentlig forskjell. Mens det for Gisle og islendingene alment kunne Gudrun være et symbol på personifisert troskap til brødrene, så ble hun i det tyskspråklige området omarbeidet til det helt motsatte. I *Nibelungenlied* glemmer heltinnen ikke sitt hat og gifter seg med Atle utelukkende for å kunne utføre hevnen for Sigurd. Hun trenger en mann som disponerer over tilstrekkelig makt til at hun kan vende seg mot brødrene sine. Forandringen fra troskap til den opprinnelige familien, til det nye trinnet, hvor hun foretrekker mannens familie, er den samme som skal koste Gisle liv.

I eddaversjonene og *Volsunga-saga* blir det opprinnelige trinnet bevart. Gudrun blir gift med Atle mot sin vilje.⁸⁴ Ikke desto mindre bevarer hun troskap til brødrene sine. Hun forsøker å advare dem mot besøket hos Atle som planlegger å svike dem. Etter at de likevel kommer og blir drept,

⁸⁴Det andre Gudrundiktet, str. 31, 34.

hevner Gudrun brødrene sine. Gudrun ofrer sine barn, dreper Atle i senga, setter fyr på huset og lar alle brenne inne. Med dette forbildet sammenlikner Gisle sin søster og nedsetter henne.

Men i eddadiktene som beskriver Gudruns hevn - *Atlekvadet* og *Atlemål* - blir Sigurd ikke nevnt. Diktene regner åpenbart ikke med ham og Gudrun trenger derfor ikke å løse noen lojalitetskonflikt.⁸⁵ Sagaens Gisle kjenner fortellingen som en helhet – Gudrun både som enke etter Sigurd og søsteren som hevner brødrene hos Atle. Jenny Jochens antar at på Island ble Gudrun allment forstått som symbolet på troskap til sin egen familie som nettopp menn vurderte særlig høyt.⁸⁶

Men selv om Gudrun ble etter alt forstått slik, finnes det steder i eddadiktene, hvor hennes lojalitet til brødrene må betviles. I *Brot av Sigurdkvadet* beskylder Gudrun Gunnar og krever hevn:

”gramir hafi Gunnar, / götvað Sigurðar; / heiftgjarns hugar / heft skal verða” (str. 10).

Gudruns uhyre sorg over Sigurds død i *Det første Gudrundiktet* lar oss ane kløften mellom henne og brødrene. Meulengracht Sørensen framhever dette og snakker heller om en parallelle enn noen motsetning mellom Gudrun og Tordis. ”Diejenigen Eddalieder, in denen Gudruns Verhalten nach dem – von ihren Brüdern veranlassten – Mord an Sigurd beschrieben wird, zum Beispiel das *Zweite Gudrunlied* und die *Guðrúnarhvöt* [*Gudruns egging*], zeigen Gudrun als unglücklich und unversöhnlich und als zu einer Versöhnung mit ihren Brüdern nicht bereit.“⁸⁷

Eddadiktene som viser Gudruns lojalitet stammer altså fra en annen historie som ble senere tilknyttet til diktningen om Sigurd. Fortellingen i sin helhet har en sprekk. Den fortsetter nemlig hos Atle som om Gudrun

⁸⁵ *Det tredje Gudrundiktet* nekter til og med Gudruns hevn. Når Hrekja beskylder henne fra utroskap, klager Gudrun at brødrene ikke lever lenger: ”sverði mundi Hógni / slíks harms reka, / nú verð ek sjalf fyrir mik / synja lýta” (str. 8). Brødrene er døde, men Atle lever.

⁸⁶ Hun støtter påstanden med undersøkelser av navn. ”Since the entire Sigurðr legend was well known in Iceland, the contrast between the almost complete absence of Brynhildr’s name and the popularity of Guðrún’s is striking.” Jochens, 1995, s. 28.

⁸⁷ Meulengracht Sørensen, 1988, s. 190.

hadde fullstendig glemt.⁸⁸ Uten brødrenes skyld er Gudruns lojalitet lite overraskende. Der hvor Sigurds død blir nevnt, finner Gudrun ikke noen forsonlig tone. Mot hevnen som ville råke egen familie stiller seg i eddadiktene bare menn, framfor alt nettopp brødrene til Gudrun. I *Det andre Gudrundiktet* finner vi en samtale mellom Gudrun og Högni. Der avslår broren søsterens krav om hevn, siden den ville gjelde egen familie og neppe forminske hennes sorg:

”Þess áttu, Guðrún, / græti at fleiri, / at hjarta mitt / hrafnar slíti” (str. 10).

I *Det korte Sigurdkvadet* trøster også den døende Sigurd litt overraskende Gudrun med det at hun fremdeles har støtte i familien:

”Grát-a-ðu, Guðrún, / svá grimmliga, / brúðr frumunga, / þér bræðr lifa” (str. 25).

Det kan virke litt ironisk å trøste henne med dreperens eksistens, men dette utsagnet har betydning i norrøne forhold og er ikke ment som hån.

Søskenforholdet blir nevnt igjen i str. 32, hvor Gunnar nevner straffen som Brynhild ville fortjene. Det verste han kan tenke seg er det å se brorens lidelse:

”Þú værir þess / verðust kvenna, / at fyr augum þér / Atla hjóggim, / sæir bræðr þínum / blóðugt sár, / undir dreyrgar / knættir yfir binda.”

Menn framhever altså søskenforhold og tilhørighet til den opprinnelige familien. Akkurat som Gisle etter drapet på Vesteinn føler seg også Tordis forpliktet til å kreve hevn. Gisle kjente to gjerningsmenn til det første drapet. Han kunne velge offeret, skåne broren og drepe ”bare” søsterens mann. Tordis har ikke det samme valget. Hvis hun vil ha hevn, må hun rette den mot broren. Sagaen setter Tordis ved hjelp av det tilslørte drapet og Gisles dikt i en knipe, i hvilken hun må ta oppgjør med heltediktningsens arv. Sagaen videreutvikler temaet, stiller ved siden av Gudrun Tordis og blir med sin intertekstuelle referensen til “the saga which most clearly questions the transmitted norms of heroic conduct.”⁸⁹ Tordis bestemmer seg nemlig og

⁸⁸ *Det andre Gudrundiktet*, str. 21-24 forklarer det igjen ved hjelp av en glemselsdrikk.

⁸⁹ Andersson, 1968, s. 42.

handler mot broren og dermed mot tradisjonen.⁹⁰ Hun tyder Gisles strofe til Bork som meddeler at han vil drepe Gisle med det samme. Som om hun ble forskrekket over Borks heftige reaksjon, betviler Tordis selv sin beskyldning med advarende ord ”opt eru kóld kvenna ráð.”⁹¹

17. Krigersk kvinne

Det viser seg, hvor sterkt forholdet til broren var, etter at Gisle har blitt drept. Bork ber Tordis å ta vel imot Øyolv som utførte hevnen for hennes første mann. Men Tordis vil heller gråte over brorens død og går på Øyolv med Gisles sverd. Hun sårer Øyolv og lar seg skille fra Bork som forhindret henne å drepe ham.

Selv om kvinner med krigerske funksjoner opptrer både i germansk mytologi og heltediktene, finner forskere neppe noe historisk støtte for dem. ”It seems safe to conclude that apart from a few exceptions born of necessity, Germanic women engaged in war neither during the centuries of European migration nor during the later viking age.”⁹² Krig blir i Norden som i de fleste kulturene automatisk assosiert med menn. I begrepet ”vikingkriger” forstår vi en mann. Opphavet til krigerske kvinner pleier man å søke nettopp i mannlig fantasi under lange krigerske ferder, hvor kvinner ikke var til stede.⁹³ Men selv om kvinner ikke deltok på krigstokt under vikingetiden, bevitner arkeologien at de ble med på handelsferder og selvsagt også under bebyggelse av fremmede land. Der måtte de nødvendigvis komme i situasjoner, hvor det var behov for å støtte menn i kamp.

Men etter islandsk lov hadde kvinner ikke rett til å bære våpen og sagakvinner er tilsvarende ingen krigere. Likevel finner vi noen scener,

⁹⁰ ”A woman’s single-minded loyalty to her lateral family may have been considered normal at one point in the development of the Germanic tribe, at least in the minds of men, for the subject certainly persisted.” Jochens, 1996, s. 143.

⁹¹ Dette ordtaket viser hvordan sagateksten forvandles. Ordtaket finnes nemlig i alle redaksjoner av sagaen, men blir tilskrevet skiftende til Bork, Torkell og Tordis.

⁹² Jochens, 1996, s.110.

⁹³ Sf. Jochens, 1996, s. 111.

hvor kvinner i slike "exceptions born of necessity" angriper menn både i *Laxdøla* og *Gisle-saga*:

I *Laxdøla* kapittel 34 hevner Aud seg på Tord, som lo seg skille fra henne ved hjelp av en falsk beskyldning at Aud kler seg som en mann. Auds brødre beskytter ikke søsteren mot skammen som en slik tiltale bringer med seg og så handler hun selv. Hun tar på seg virkelig mannlig klær, bevæpner seg, overrasker Tord i natta og sårer ham alvorlig. Tord avslår deretter å forfølge henne og tar hennes hevn som rettferdig: "[...] sagði hana slíkt hafa at górt, sem hon átti."(98) Aud handler i dette tilfellet på en ulovlig måte, nemlig som en mann. Men hun gjør det på grunn av beskyldningen og fordi mennene fra familien hennes har holdt seg i ro.

I *Gisle-saga* blir Gisles forfølger Øyolv tre ganger slått av en kvinne. Første gangen slår Gisles kone Aud ham med en pengepung full av sølvet som han tilbød henne for å svike Gisle⁹⁴: "Auðr tekr nú féit ok lætr koma í einn stóran sjóð; stendr hon síðan upp of rekr sjóðinn með silfrinu á nasir Eyjólfí, svá at þegar stökkur blóð um hann allan ok mælti: "Haf nú þetta fyrir auðtryggi þína ok hvert ógagn með. Engi ván var þér þess, at ek munda selja bónda minn í hendr illmeni þínu. Haf nú þetta ok með bæði skómm ok klæki. Skaltu þat muna, vesall maðr, meðan þú lifir, at kona hefir barit þik [...]" (56).

Andre gangen hjelper Aud Gisle mot overmakt, den tredje gangen prøver Tordis som nevnt å hevne broren. I alle tilfellene dreier det seg om en kortvarig overtredelse av kjønnsroller forårsaket gjennom enestående betingelser. Kvinner oppfører seg kun krigersk i islendingesagaene når menn ikke oppfører seg så som de ifølge sagaenes etikk skulle. Som vi ser fra Auds tale, blir det ansett som en særlig ærekrenkelse og skam for en mann å bli slått av en kvinne. Sagatekster bruker dette ydmykende motivet for å peke på de umandige mennene og for å skille dem fra heltefigurer.⁹⁵

⁹⁴ Dette motivet "zur Kennzeichnung einer tapferen Frau" beskriver Heller s.70. Den samme scenen finner vi i *Laxdøla* hvor Vigdis slår Ingjaldr og lar seg skille fra sin mann som tok pengene til å forråde hennes slektning.

⁹⁵ Beslektet er motivet hvor en gutt angriper en mann. Umandigheten til Gisles bror Torkell blir understreket i kapittel 28, hvor Vesteins unge sønn dreper ham.

Siden det blir vurdert som et nidingsverk å bruke vold mot kvinner blir ingen av disse angrepene hevnet.

18. Troen på skjebne

Få ting skjer i den norrøne litteraturen uten at de har blitt forutsagt. Det avgjørende blir omsorgsfullt forberedt før det kommer. Troen på det uungåelig kommende er et klassisk motiv og en naturlig bestanddel både av germansk mytologi, heltediktning og sagasjangeren. Lagnaden er forstått som bestemt på forhånd og uforanderlig. Det har ingen mening å prøve å unngå lagnaden. Norrøn litteratur er preget av denne troen og kjennetegnet ved et nett av drømmer, spådommer og varsler. Det finnes alltid folk begavet til å varsle det kommende både menn og kvinner. Derfor kommer viktige hendinger aldri overraskende. Dette er et trekk som kunne hjelpe å styre fortellingen i muntlig overleveringsperiode og som er etter hvert blitt til en uunnværlig komponent av fortellingsstilen. Det å kjenne det som kommer er et kjennetegn på en klok og innviet person.

I *Gisle-saga* står det om Gisle at han er en klok mann som drømmer mye. I drømmene til ham forekommer to mystiske drømmekvinner som meddeler Gisle hvor mye tid han har til. Troen på skjebne stammer fra mytologien. Norner og diser er mytiske kvinner som bestemmer over alle veseners skjebne og avgjør hvor langt livet til den enkelte skal bli.⁹⁶

Drømmekvinnene i *Gisle-saga* synes å være beslektet med dem, men de får en funksjon til. Gisle selv beskriver dem som den gode og den onde kvinnen. Den gode står uten tvil for kristendommen. Hun utfordrer Gisle til å leve etter kristne bud og lover ham et bedre liv etter død. Den andre forskrekker ham derimot som en ond og trollaktig kvinne dekt av manneblod. Drømmekvinnene gjør tydelig sagaens intensjon å tilknytte Gisles motstandere til trolldom, mens Gisle og hans hjelpere stelles på

⁹⁶ Til bruk av betegnelsene *nornir*, *disir*, *fylgjur* sf. Jochens, 1996, s. 38ff; Turville-Petre, 1964, s. 221f.

siden av den nye religionen. Dermed skaffer sagaen til den fredløse helten en annen dimensjon. Den gode drømmekvinnen bringer ham nemlig både beskjed om kommende død og håp til et bedre liv etter den.

Konklusjon

I den norrøne litteraturen finner vi veldig uttrykksfulle heltinner og mange motiver, hvor kvinner brukes som motivasjonen til handlingen. Vi har konsentrert oss om de kvinnelige heltene i islendingesagaene som ble skrevet som en videreutvikling av eldre litteratur, og om motivene som sagaene overtar fra den. Heltediktningens kvinner, Brynhild og Gudrun, er skildret på en mangesidig måte. Sagaforfatterne bruker igjen de mest virkningsfulle stedene: Brynhilds forhold til Sigurd, hennes egging mot ham og Gudruns ubetingete lojalitet til brødrene. Begge deler tematiserer kvinnenens tunge skjebne.

I eddadikt møtes to imotgående strømninger som skildrer kvinnene både som blodtørstige vesener og samtidig som handlingens offer. Det yngre elegiske skiktet av eddadikt som sannsynligvis ble tradert av kvinner selv, passer sjangermessig ikke til sagaene, verken i form eller innhold. Sagastilen er saklig og fortier mye. Heltens personlighet blir skissert med få ord, korte replikker og videre beskrevet kun gjennom handlingen. Islendingesagaene handler om konflikter og drap, men kvinner har ikke engang rett til å bære våpen. De får sjelden anledning til å delta aktivt i konflikter, blir passive og står derfor vanligvis utenfor sentrum av sagaens interesse. Derimot blir de gjennomgående brukt når forfatteren beskriver årsaken til ufred. I en rekke av motivene blir kvinnene brukt som motivasjonen og påskuddet i sagatekstens handling. Årsaker til sagaenes stridigheter ble sannsynligvis uklare i løpet av den muntlige overleveringen. På en liknende måte som i historieskrivingen om folkevandringstiden, ble kvinner skrevet inn i islendingesagaene, hvor man trengte å motivere en eller annen historisk begivenhet.

Kvinnemotivene ble tatt fra den samtidige muntlige tradisjonen og utarbeidet i islendingesagaene på nytt.

Laxdølas hovedpersjon Gudrun Osvivsdatter er fascinerende Brynhilds adaptasjon. Mens Brynhild i eddadiktene er framstilt usammenhengende og synet på henne forandrer seg etter hver sang, er Gudrun Osvivsdatter i *Laxdøla* en meget kompleks beskrevet person. Hennes skildring utvinner mye av den litterære interessen som rettet seg mot helteediktningens forbilde, men skiller seg fra helteediktene gjennom den konsekvent sparsomme, realistiske sagastilen. Det er bare handlingen som peker tilbake på det fortidde som foregår i heltens hode. Sagaens kjærlighetshistorie skildres derfor meget knapt. Forfatterens mesterskap vises i måten helteediktningens uheldige konstelasjon innarbeides i den islandske virkeligheten på. Han overvinner usammenhengende versjoner og svake punkter i helteediktningen på en overbevisende måte. Samtalen mellom Gudrun og Kjartan før han drar til Norge og hans forhold til kongens søster Ingibjörg i Norge bruker forfatteren for å skille Gudrun og Kjartan på en troverdig måte. Deretter bringer han dem sammen igjen for å kulminere handlingen i stridigheter. Han omdikter scenene fra eddadiktene til den realistiske sagaverdenen og gjør dem mer troverdig enn de var i utgangspunktet. En sidestilling av sagaen og diktene viser oss at sagaens historiske nøyaktighet er bare tilsynelatende. Hvis vi kun skal nevne kvinnene, så er det Ingibjörg, Melkorka, Revna, Torgerd, Turid og selvsagt Gudrun som forfatteren omdikter for å overføre kjærlighetstragedien fra eddadikt til saga.

Blant motivene som gjør kvinner ansvarlig for uenigheter og strid, er det mest påfallende hetserinmotivet. Kvinner som egger menn mot hverandre ser vi i *Laxdøla* flere ganger. Motivet forstår vi som en profanering av valkyrjefunksjonen og et sterkt kunstnerisk virkemiddel. I reaksjonen på heltens død ser vi sagastilens mangel på interesse for hvilken som helst direkte beskrivelse av emosjoner. Dette vises tydelig i en sammenlikning med de såkalte "heroiske elegier".

Gudrun i *Laxdøla* er en følelsesfull, ærgjerrig og ubarmhjertig person. Hun personifiserer den heroiske etikken fra gamle eddadikt som gjør seg gjeldende i islendingesagaene. Verdiene av denne etikken er like for begge kjønn, men de viser seg gjennom kjønnsbedingte uttrykksmuligheter. Sterke kvinner klarer å få sin vilje enten gjennom menn, eller de oppfører seg rett og slett som menn. Det viser seg at sagaene setter pris på aktive kvinner som handler som menn. Gudrun i *Laxdøla* er en slik kvinne. Hun styrer handlingen eller handler selv og er bestandig sterk nok til å sette sin vilje igjennom, unntatt i det avgjørende øyeblikket, når hun blir gift med noen som hun ikke vil.

Blant kvinnemotivene i *Gisle-saga* bruker forfatteren gjentatt Gisles søster, Tordis, som en kvinne ettertraktet av flere menn og videre motivet på den skadelige virkningen av kvinnelig tale. Kvinnene blir brukt i disse motivene bare for å forårsake strid som sagaens helt løser. Begge to stammer sannsynligvis fra eddadiktene.

Sagaens tema er drap og hevn innenfor én familie. Etter drapet på Vesteinn kommer hans søster, Aud, i en vanskelig situasjon. Gisles hevn måtte i dette tilfelle råke hans slektninger. Hennes reaksjon etter drapet kan leses som en indirekte måte, på hvilken hun vil avslå og neddempe hevners rett. Denne lesemåten beslekter Aud med kvinnene som i de yngre eddadiktene lider på grunn av hevn, men orker ikke å stanse den.

Sagaens kjerne framstiller to Gisles dikt. Diktene viser tydelig at situasjonen til Tordis, etter at Gisle har drept hennes mann, ble forstått som parallell til stillingen, i hvilken Gudrun Gjusedatter befinner seg etter Sigurds død. Ved nærmere syn på eddadiktene vises Gudruns ubetingete lojalitet til brødrene etter Sigurds død som ubegrunnet. To opprinnelig usammenhengende historier har grodd sammen uten at Gudruns forsoning med brødrene ville være forklart på en tilfredsstillende måte. Gudrun stod derfor som et ekstremt forbilde, en kvinne som helt instinktivt støtter sin opprinnelige familie. *Gisle-saga* videreutvikler temaet og setter ved siden av den lojale Gudrun Tordis. Sagaheltinnen er ikke mindre lojal, men hun stiller seg mot broren.

Resumé

V této práci se zabýváme složitou problematikou ženských postav ve staroseverské literatuře. Úkolem je sledování původu a utváření ženských postav a jejich funkcí ve dvou islandských ságách. Ságy, které zde probíráme, čerpají ze starší hrdinské literatury. Sledujeme tedy přenášení literárních vlivů z hrdinského básnictví do prozaických ság. Tomu přizpůsobujeme postup práce. V úvodu se zabýváme historickým pozadím vzniku této literatury, heslovitě uvádíme jednotlivé prameny, nastiňujeme komplikované otázky autorství, neúplnosti a proměnlivosti textů, jakož i prostředí, ve kterém tato literatura vznikla a přežívala.

Zatímco hrdinské básnictví ztratilo naprosto svůj historický obsah, svádí ságy o Island'anech důsledně realistickým líčením k domněnce, že se jedná o víceméně přesné zachycení skutečných událostí. Tato zdánlivá historičnost byla postupně zpochybněna a částečně vyvrácena literárními vědci a historiky. To nám poskytuje základ rozboru. Při bližším pohledu na ženské postavy ság, které čerpají ze starší literatury, sledujeme, jakým způsobem autoři ság pracují. Jedná se pochopitelně o pohled značně neúplný, neboť hrdinské básnictví je pouze jedním z mnoha pramenů, jež přispěly ke zformování ság.

Při rozboru části *Ságy o lidech z Lososího údolí* shledáváme s pomocí sekundární literatury, že v podstatě všechny ženské postavy, kterým se věnujeme, vystupují ve smyšlených scénách a slouží přitom ponejvíce přenesení staršího příběhu nešťastně milující Brynhild do reality Islandu přelomu prvního a druhého tisíciletí. Na základě literatury o postavení žen ve společnosti a literatuře středověkého Islandu popisujeme způsob, kterým je příběh naroubován do skutečnosti islandského života. Autor ságy pochopitelně neopouští zcela historický základ, příběh však zásadně upravuje. Jádrem ságy tvoří vztah mezi Kjartanem, Bollim a Gudrun, který je smyšlený. Ženské postavy: Melkorka, Ingibjörg, Revna a sama Gudrun slouží ke vsazení tohoto vztahu do ságy. Rozebíráme proto jejich role, přičemž sledujeme včlenění pohádkového příběhu Melkorky do ságy, nepravděpodobnost vztahu Kjartana s královnou sestrou v Norsku

a smyšlenost některých scén budujících půdu nešťastné konstelaci. Dále nacházíme celou řadu případů, kdy dochází k přímému přenášení a proměně motivů a scén z hrdinských básní.

Eddické básně popisující příběh, který sága přejímá, jsou značně nesourodé. Sledujeme proto jejich vývoj a konstatujeme, které aspekty zobrazení žen hrdinského básnictví ságy přejímají a proč. Při rozboru úlohy ženských postav a motivů, které se k nim pojí, narážíme stále na otázku skutečného postavení žen. Věnujeme se proto také vědecké literatuře zabývající se tímto tématem a zmiňujeme otázky, které se týkají ženských postav, které probíráme. Jedná se například o otázku mnohoženství, povahy sňatku a postavení žen v manželství a mimo něj.

Nejvýraznější z nalezených literárních motivů je žena podněcující muže svého rodu ke sporům. Docházíme k názoru, že se jedná o přenesení funkce valkyr z germánské mytologie na ženy hrdinského básnictví a odtud i na ženy ság. Tento motiv přechází v *Sáze o lidech z Lososího údolí* až v líčení střetů, při nichž to vypadá, že ženy mohou muže svého rodu ovládat jako loutky. Moc žen se projevovala patrně skutečně především zprostředkovaně, takovéto zveličování jejich vlivu je však motivem čistě literárním, umožňujícím mužům zbavit se odpovědnosti za vyvolávání krvavých rozepří.

Sága o Gíslim je vystavěna na základě skaldských básní vztahujících se k další části hrdinského básnictví, ve které dominuje Gudrun. Tomu je přizpůsobena výstavba ságy. Zatímco Gudrun v eddických básních mstí své bratry osobně, neboť už nemá v rodině žádného muže, stojí Gísliho sestře Tordís k dispozici případný mstitel. Msta by nebyla jejím osobním rozhodnutím, kdyby byl Gísliho čin obecně znám. Podmínky k paralelní volbě Gudrun a Tordís jsou utvořeny pomocí utajení člověka, jenž ubil Vesteina, Gíslého msty a následné básně, v níž je skryto přiznání. Tordis je jediná, kdo může mstu žádat. Výstavba děje celé ságy je tedy básněmi, které jsou považovány za starší, podmíněna.

Zabýváme se základním problémem ságy, postavením provdané ženy mezi dvěma rody. Gudrun hrdinských básní zjevně platila jako vzor

loajalita ke svým bratrům a to přesto, že nám rozbor eddických básní ukazuje, že je to obraz značně nepřesný, vzniklý jako druhotný produkt srůstání k sobě nepatřících příběhů. V chování Tordís, jež se ocitá v obdobné pozici jako Gudrun, nacházíme silnou rozpolcenost. Gíslího báseň staví sice její rozhodnutí do rozporu s Gudrun, v zásadě jde však spíše o důslednost ságy v porovnání s nelogičností básní. Po smrti Gíslího koná ostatně Tordís stejně jako Gudrun. Ve svízelné situaci se objevuje také druhá ženská postava, Gíslího žena Aud, kterou nutnost msty Vesteinova ubití připraví právě o muže.

Ženy jsou v *Sáze o Gíslim* stavěny do složitých situací, z nichž není dobrého východiska. Krom toho jsou zde též využívány k motivaci sporů. Tentokrát se ovšem jedná o motivaci nechtěnou. Ani Tordís ani Aud se sice nijak nepokouší rozdmýchávat nepokoje, ale přesto tak činí. Pozoruhodné je, že ony samy přitom nejsou pro autora ságy nijak zajímavé, slouží mu pouze jako záminka ke sporu, jenž řeší mužský hrdina. Právě ideál mužnosti sáze dominuje. Ženy se proto ocitají v zájmu ságy, pouze když překračují hranici, která muže a ženy dělí.

Obě ságy se vztahují úzce k hrdinským básním a obě věnují pozornost místům, kde se střetly a splynuly různé příběhy. *Sága o lidech z Lososího údolí* přepracovává místo, kde Sigurd zapomíná na danou přísahu věrnosti, *Sága o Gíslim* oživuje otázku ženy postavené mezi dva rody, kterou eddické básně sice svým splynutím vytvoří, jinak ji však ignorují. Je tedy zjevné, že hrdinské básně byly opětovně vnímány a zpracovávány. V *Sáze o lidech z Lososího údolí* byly postavy těchto básní promítnuty na historické pozadí Islandu a zpracovány v nové a velice propracované podobě. Hrdinka ságy se právě díky tomuto přenesení stala nesmírně zajímavou postavou. *Sága o Gíslim* je příběhem, který není přímo převzat, ale spíše připodobněn k příběhu hrdinských básní na základě srovnání Gudrun a Tordís. Ženské postavy v sáze nejsou nijak dobře propracované. Nejsou předmětem líčení samotného, ale pouze nástrojem k zapříčinění konfliktů. Autor přitom využívá jejich složitého postavení mezi znesvářenými rody, jakož i motivů plynoucích ze zakořeněných předsudků

vůči ženám. Ženské postavy ság se tedy opírají o jakýsi historický základ, vznikají však teprve splýváním literárních vlivů a klíšé s reáliemi Islandu. Bez žen hrdinského básnictví by měly obě ságy určitě úplně jinou podobu. Styl ság se soustřeďuje na popis událostí. Pocity, myšlenky a pohnutky postav mohou být domyšleny pouze na základě vnějších jevů. Proto jsou postavy ság blízké ženám staré vrstvy hrdinského básnictví. Mladší vrstva básní pojednává sice o těch samých událostech, ale zdůrazňuje mnohdy právě aspekty, kterým se ságy nevěnují. Dá se předpokládat, že procítěné obrazy ženského utrpení v mladších básních vytvářely právě ženy, zatímco ságy jsou považovány za tvorbu mužů. Otázky autorství této literatury však zůstanou navždy v rovině teorií.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a použil jen pramenů uvedených v seznamu literatury.

Bibliografi:

Primær litteratur:

Brennu-Njáls saga, Íslenzk fornrit XII, utg. Sveinsson, 1954.

Edda Snorra Sturlusonar. Íslendingasagnaútgáfan, utg. Guðni Jónsson, Reykjavík, 1954.

Eddukvæði: Sæmundr Edda. Bd.2, Íslendingasagnaútgáfan, utg. Guðni Jónsson, Reykjavík, 1954.

Gísla saga, Nordisk filologi, utg. Loth, 1960.

Soga om Gisle Sursson: lang og kort versjon. Samlaget, Oslo. 1993.

Íslendingabók, Landnámabók, Íslenzk fornrit I, utg. Benediktsson, 1986.

Laxdæla saga, Íslenzk fornrit V, utg. Sveinsson, 1934.

Tacitus: *Z dějin císařského Říma*. Svoboda, Praha, 1976.

Völsunga saga, hentet fra <http://www.snerpa.is/net/forn/volsung.htm>, 4.10.2005.

Sekundær litteratur:

Anderson, Theodore M.: „Some Ambiguities in *Gísla Saga*“, I *Bibliography of Old Norse-Icelandic Studies (BONIS) 1968*, s. 7-42.

Auerbach, Loren : „Female Experience and Authorial Intention in *Laxdæla saga*“, *Saga-Book*. (Viking Society for Northern Research) Vol.XXV, s.30-53.

Ebel, Else: *Der Konkubinat nach altwestnordischen Quellen*, New York, De Gruyter, 1993.

Heller, Rolf : *Die literarische Darstellung der Frau in den Isländersagas*, Halle, 1958.

Henriksen, Vera: *Sagaens kvinner*, Oslo, 1981.

Henriksen, Vera : *Skjebneveven*, Oslo, 1982.

Heusler, Andrea : *Die altgermanische Dichtung*, Potsdam, 1941.

Jesch, Judith : *Women in the Viking Age*, Woodbridge, 1991.

Jochens, Jenny : *Old Norse Images of Women*, Philadelphia 1996.

- Jochens, Jenny : *Women in Old Norse Society*, Ithaca and London, 1995.
- Krag, Klaus : *Vikingtid og rikssamling*, Aschehougs Norges historie, Bind 2, Oslo, 2005.
- Meulengracht Sørensen, Preben : *Fortælling og ære*, Oslo, 1995
- Meulengracht Sørensen, Preben : „Guðrún Gjúkadóttir in Miðjumdalr. Zur Aktualität nordischer Heldendichtung im Island des 13. Jahrhunderts.“ *Heldensage und Heldendichtung im Germanischen*. Asg. Heinrich Beck, Berlin 1988. s.183-196.
- Meulengracht Sørensen, Preben : *Norrønt nid*, Odense, 1980
- Olsen, Magnus : „Gisle saga og heltediktningen“, I : Festskrift til Finnur Jónsson. København 1928, s.6-14.
- See, Klaus von : *Germanische Heldensage. Ein Forschungsbericht*, in *Edda, Saga Skaldendichtung*, Heidelberg, 1981, s. 107-153.
- See, Klaus von : *Germanische Heldensage. Stoffe, Probleme, Methoden*, Wiesbaden, 1981.
- Sprenger, Ulrike : „Zum Ursprung der altnordischen Heroischen Elegie“ *Heldensage und Heldendichtung im Germanischen*. Asg. Heinrich Beck, Berlin 1988. s.245-287.
- Sprenger, Ulrike : *Die altnordische Heroische Elegie*, Berlin, New York, 1992.
- Stebelin-Kamenskij, M.I. : *Svět islandských ság*, Praha, 1975.
- Turville-Petre, Gabriel : *Myth and Religion of the North*, N.Y. ,1954.
- Turville-Petre, Gabriel : *Scaldic Poetry*, Oxford, 1976.
- Uecker, Heiko : *Germanische Heldensage*, Stuttgart, 1972.
- Vries, Jan de : *Altnordische Literaturgeschichte*, Band II, Berlin, 1967